

II

DOS COLECCIONES DE OBSERVANCIAS DE ARAGON

En su edición de "Los Fueros de Aragón, según el manuscrito 458 de la B. N. de Madrid" señalaba Gunnar Tilander en 1937 la existencia de un manuscrito de dichos Fueros, el latino Add. ms. 36618 del Museo Británico de Londres, que al lado del mencionado texto jurídico aragonés contenía también una serie de observancias:

"4) *Observantiae*, atribuidas por segunda mano, al margen de la hoja 59, a dompnus Peregrinus de Ançano, justicia de Aragón 1336-1338. Según el catálogo parece que hay dos colecciones diferentes; la primera fol. 59-66, la segunda fol. 66-83"¹.

A pesar de esta noticia de Tilander, ningún investigador que sepamos había analizado las observancias aludidas o dado a conocer su texto².

Una rápida lectura de las mismas nos hizo ver enseguida que estábamos ante unos textos inéditos del derecho territorial aragonés; y que muchas de ellas habían sido recogidas mediata o inmediatamente en la Colección "vulgata" elaborada por Martín Díez de Aux en 1437.

En consecuencia, no dudamos un instante más en proceder a la transcripción de dichas colecciones de observancias y en ofrecerlas a nuestros lectores en esta sección documental de nuestro Anuario, por tratarse de textos jurídicos que rebasando el ámbito local presentan un interés más general para todo un reino y para el desarrollo de su derecho territorial.

Como muy bien indica Tilander estamos no ante una colección de observancias, sino ante dos diversas colecciones claramente diferenciadas por una rúbrica o incipit de la segunda de ellas que dice: *Incipiunt observancie siue usancie regni Aragonie*; pero al mismo tiempo es tal la unidad de estilo y tratamiento de las materias en

1. Tilander, GUNNAR, *op. cit.*, Lund, 1937, pág. XXV.

2. Unicamente el profesor Lacruz Berdejo, en un trabajo inédito, había iniciado la transcripción de las mismas; agradecemos al querido amigo y colega las generosas expresiones con que animó nuestro propósito de examinar las aludidas observancias y de transcribirlas y publicarlas, si se juzgaba oportuno.

ambas colecciones que parece imponerse la conclusión de un autor único para ambas colecciones.

Examinado a su vez el contenido de cada una de ellas, nos encontramos con que las abundantes citas de fueros aragoneses que esmaltan cada una de ellas no sobrepasan en la transcrita en segundo lugar el año 1301; reiteradamente, hasta nueve veces, se invocan en ella los fueros de las Cortes de Zaragoza de 1300, como fueros nuevos, y en el número 135 se menciona incluso uno de los fueros de las Cortes de Zaragoza de 1301, también como fuero nuevo. En cambio, no se recoge en esta colección ninguno de los fueros de las Cortes aragonesas celebrados en Aragón en 1307, y mucho menos de las posteriores. Por todo ello nos inclinaríamos a datar la elaboración de esta segunda colección de observancias, la que ocupa en el manuscrito del fol. 66 r al 83 r como efectuada entre los años 1301 y 1307.

La otra colección, la transcrita en el manuscrito del fol. 59 r al 66 r, ya recoge al menos por una vez, en el n. 332, uno de los fueros de las Cortes de Alagon de 1307; pero ignora las Cortes de Daroca de 1311. En consecuencia, la fecha probable de su composición se sitúa entre los años 1307-1311.

Estas dataciones correspondientes a los primeros años del siglo XIV encajan perfectamente con el resto del contenido del manuscrito que no va más allá del año 1311³, todo él escrito al parecer por una única mano, de letra de las primeras décadas del siglo XIV.

En cambio, las fechas de 1301-1307 y 1307-1311, que hemos asignado a cada una de las colecciones de observancias están en patente desacuerdo con la nota de época tardía, probablemente del XV, que al principio de las observancias en el fol. 59 r. da como autor de las mismas al Justicia de Aragón Don Pelegrino de Anzano (1334-1338): "dompni Peregrini d'Ançano", frase a la que otra mano del siglo XVI o XVII añade todavía: "Vid. p. 158: ego vidi", aludiendo al pasaje número 188, donde el autor se expresa en primera persona.

Esta atribución extrínseca y tardía de las observancias a Pelegrino de Anzano no se halla apoyada en ningún dato intrínseco de las mismas; sino que más bien parece hallarse en contradicción con la data que arriba hemos asignado, y que podemos reforzar todavía con nuevos argumentos.

Pues entre los números 106 al 115 se tratan varios casos comprendidos en el Privilegio General de 1283 con cita expresa del mencionado Privilegio, pero se ignora totalmente la declaración del mis-

3. Pueden distinguirse ocho piezas en el ms. latino Add. 36618 del Museo Británico, a saber: 1) La Compilación de Huesca de 1247; 2) El Privilegio General de 1283 (incompleto); 3) Cortes de Zaragoza de 1300; 4) Observancias de Aragón; 5) Cortes de Zaragoza de 1301; 6) Cortes de Alagon de 1307; 7) Cortes de Daroca de 1311, y 8) de nuevo el Privilegio General de 1283.

mo Privilegio formulada en las Cortes de Zaragoza de 1325, y que ningún autor posterior a esa fecha podía ignorar al tratar de tales temas, mientras se recogen en los mismos números como fuero nuevo las soluciones de las Cortes de 1300.

Ratificados, pues, en la fecha de 1301 a 1311, como data de composición para ambas colecciones, y dada la experiencia, madurez y autoridad que la redacción de unas observancias suponen, hemos de excluir en tan temprana fecha la autoría de Pelegrino de Anzano, que sólo ejercerá el Justiciazgo entre los años 1334 y 1338.

Y puestos a buscar un autor para nuestras observancias entre los cinco autores aragoneses que ya desde el siglo XVI aparecen como redactores de las mismas, a saber: Martín de Sagarra, cuyo presunto Justiciazgo no habría pasado de 1276⁴, Jimeno Pérez de Salanova, Justicia (1294-1330), Sancho Jiménez de Ayerbe, Justicia (1330-1334), Pelegrino de Anzano, Justicia (1334-1338) y Jacobo de Hospital (1361-1398) la cronología de las dos colecciones del ms. británico no permite otra autoría que la de Jimeno Pérez de Salanova.

De este gran Justicia de Aragón nos dirá Juan Jiménez de Cerdán en su carta intimada: "e fizo muytas observanças: a las quales por los antiguos fue dada grande fe. Car las observanças que dizen de don Jayme del Espital, todas o las de más fueron suyas: e lo que el dito don Jayme hi fizo fue que las coloco por titoles unidos e propios segund oye dezir a los antiguos"⁵, mientras el mismo autor Juan Jiménez de Cerdán al hablar de don Pelegrino de Anzano, no recuerda ninguna colección de observancias ni escritos jurídicos del mismo.

Hemos comparado las 344 observancias de nuestras dos colecciones con el texto de Jacobo de Hospital, que tenemos ya preparado para la imprenta, y en efecto, una gran parte de las 344 observancias han encontrado acogida en las páginas de Jacobo de Hospital.

Cierto que la obra de este es mucho más amplia que la por nosotros atribuida a Jimeno Pérez de Salanova, pero el carácter de fuente de Jacobo de Hospital y su carácter asistemático en perfecta coincidencia con la descripción que de las mismas hace Juan Jiménez de Cerdán nos confirma que las dos colecciones cuyo texto se sigue son obra de Jimeno Pérez de Salanova.

Con su publicación creemos salvar del olvido un importante texto para la historia de los orígenes y desarrollo del derecho territorial aragonés; texto, que como el lector podrá observar, ha llegado hasta nosotros corrupto en numerosos pasajes por la ignorancia de los copistas hasta del sentido de la frase que copiaban. Entre paréntesis

4. GIMÉNEZ SOLER ANDRES, *Justicias de Aragón*. Apuntes cronológicos, en "Rev. Arch. Bibl. y Museos", 10 (1904), págs. 119-126.

5. *Fueros y Observancias de las costumbres escritas del Reyno de Aragón*, Zaragoza, 1516, f. XLIII vuelto.

hemos restituido, cuando lo hemos creído necesario o conveniente, el recto sentido de la frase en cuestión.

Tres son los grandes hitos de las Observancias de Aragón: de Salanova a Jacobo de Hospital, y de Jacobo a Martín Díez de Aux; con la publicación hoy de las observancias de Salanova y la ya inmediata de las de Jacobo de Hospital se completará la edición de esta tan fundamental fuente del Derecho aragonés.

DOS COLECCIONES DE OBSERVANCIAS DE ARAGON

[JIMENO PÉREZ DE SALANOVA]

I⁽¹⁾

[1301-1307]

INCIPIUNT OBSERUANCIE SIUE USANCIE REGNI ARAGONIE

[1] Nota quod ubicumque quis incartatur pro quocumque delicto etiam pro ferida enontanco [enontantur] bonorum quando incartatur pro securamento, ut qui citatus non uult uenire ad securandum.

[2] Item nota quod quandocumque quis dicat in sua petitione quod aliquis eum percussit concorditer uel contra cartam pacis uel quod aliquem percusserit concorditer, si probatur, contra eum non sit condempnatio in bonis ut admittat bona sua, nisi dicatur expresse in petitione quod propter illud fuit traditor; nec extrahetur de ecclesia, ubi dicatur traditor.

[3] Item nota quod contra instrumentum depositi uel contra rem iudicatum uel contra instrumentum assignationis facte in coniugio non citatur prescriptio uiginti annorum.

[4] Item nota quod si persona alicuius detineatur pro deposito quia non habet bona, potest compelli creditor ad tenendum et procurandum eundemque; curia non tenetur eum gubernare. Secus si pro aliquo delicto, ut si aliquis uendidit rem suam duobus, tunc curia non potest compellere eum cui secundo uendidit ut teneat et gubernet ipsum, nisi uelit, set ipsa curia.

[5] Item nota quod si in aliquo contractu aponatur talis pena, ubi soluero tibi certa die quod ex tunc quallibet die dem tibi V nomine pone [pene], non iudicatur talis pena, que presumitur in fraudem usurarum apposita. Secus si apponatur uel aureorum uel consimilis: que tunc iudicatur usura, nunc iudicatur interesse.

[6] Item nota quod si aliqua obseruancia in iudicio allegatur et ad^{6^v} parte aduersa negatur, non fit probatio partem, sed iudex certificabit si se est talis obseruancia regni necne.

(1) Ms. latino Add. 36.618, Museo Británico, f. 66^r-83^r.

[7] Item nota quod quantumcumque positus in extremis dicat quod non conqueritur de illo qui percussit eum nec habent clamum de illo uel absoluat eum, non propter hoc tollitur acerte filiis uel parentibus, si moriatur ille.

[8] Item nota quod in abscisione uitis non est certa pena de foro etiam si obseruancia, sed ad arbitrium puniet iudex; sed si de nocte absciderit multas maliciose, potest puniri ut nocturnus depopilatorum agrorum.

[9] Item nota quod si aliqui habent uiam iuxta agrum uel per ipsum agrum et per mudationem fluminis aquarum uel alias destruat, fossunt [sic] illi qui habebant uiam propiam auctoritate transire per illum agrum et facere ibi uiam inpugnere [impune], contradictionem alicuius non obstante, nec tenentur uiam emere et ibidem arbores scindere apponendo ipsam uiam. Et hoc uerum est ubi cum uendideris here[dita]tis uiam per certam certam partem fundi tui. Secus est in çequia per quam aliqui heredes ducunt aquam ad rigandum, que si illa destruat non poteris facere çequiam in fundo meo, nisi emas mihi.

[10] Item nota quod rebus uinclatis quod pater non potest uinclare filio suo legitimo omnia bona que dat ei; sed si uellit ei bona uinclare uel maiorem partem cum cautela quod sibi legitima detur, et dicat quod dat sibi omnia alia bona de gratia, et in illis bonis sic datis de gratia potest apponere uinculum et ualebit.

[11] Item nota quod si uiuente filio auus dat nepoti ex filio aliquid cum uinculo diuiat [durat] uinculum perpetuo, quod uiuente patre non est heres et censetur extraneus; secus si pater non uiuit et nepos sit heres, quia tunc durat ut de patre ad filium.

[12] Item nota quod si quis legat alicui et dicat quod ad opus sui cassamenti legat uel in auxilium sui cassamenti legat, quod statim est sibi tradendum illud licet non contrahat, quia non est causa finalis sed impulsua, et potest illud legare quando moriatur, et dare et transferre ubi dicatur; quod si desserit siue [sine] liberis quod reuertatur ad aliquem, quia tunc non potest dare uel legare ad heredes. Verumtamen in utroque casu statim legatum, sed in secundo dabit fidanciam de non alineando ipsum.

[13] Item nota quod emparamentum non ualet nisi sit scriptum nec etiam testamentum.

[14] Item nota quod licet maritus sit dominus rerum mobilium in uita sua et potest dare et alienare ad uotum, si tantum [tamen] infirmatur et detentus illi infirmitate dona^{67r} uit aliquid et moriatur ex illa infirmitate, non ualet donatio quantum ad partem uxoris, que presumitur facta in fraude.

[15] Item nota quod in seruiantibus adquirendis currit prescriptio sine titulo.

[16] Item nota quod in nullo casu habet locum confiscatio bonorum, ubi quis sit condemnatus ut proditor manifestus uel per probationem uel per batayllam in suo casu.

[17] Item nota quod in homicidio quod petitur ratione fame habet locum exceptio defensionis et sanitatis pristinae confesse ferida et percussione, et absencie rationabilis secundum congruam distantiam, et infirmitatis hominis diffamati.

[18] Item nota quod fideiubens percussione tenetur exhibere eum pro quo fideiussit petitioni mortis.

[19] Item nota quod in abscisione membri siue etiam duntis [dentis] arbitraria est pena.

[20] Item nota quod casu mortis laborans si diffimat non ualet.

[21] Item nota quod omnis deutor potest alienare bona sua ubi sunt emparata uel specialiter obligata.

[22] Item nota quod emparamentum non obligat aliquem nisi fuerit notificatum parti, ymo alienatio ante ualet cum nullus teneatur diuinare; sed tamen iusticie Aragonie contra qui dicit quod solum notificatio excusat a pena fori.

[23] Item nota quod, si instrumentum de facto alterius fuerit contestatum per inciencam, non est necessaria adueratio, sed sufficit in modum probationis producere instrumentum, licet textus foris contra uideatur, et potest talere aduerationi potest de falso.

[24] Item nota quod si instrumentum fuerit redargutu de falso, et inuentibus testibus repugnauerit onus earum dicendo se non interfuisse, non erit adueratum.

[25] Item nota quod si plures inuaserint aliquem, qui in dicta inuasionem fuit percussus, non denotando a quo et quolibet exigatur calonia, petitio erit apta contra quemlibet, dum modo asserat in sua petitione quod in illa inuasionem fuit percussus, cum sit pena legis Aquiliae in qua uno soluente ceteri non liberantur.

[26] Item nota quod comisso homicidio a bestia tenetur dominus bestie reddere eam uel soluere homicidium, licet bestia in eius posse non inueniatur.

[27] Item nota quod pena talionis non habet locum ubi dicitur, infra, aliquem quod concorditer percussit, sicut nec in morte quod homicidium excipitur, licet probata petitione reus occidatur si sit talis persona et cetera.

[28] Item ubi plures aliquem occider^{67r}unt altero solvente homicidium uel suspenso, ceteri a calonia homicidii liberantur, licet non a pena mortis.

[29] Item contra sarracenum uel iudeum probatur per duos christianos in contractibus per christianum et iudeum et sarracenum; et quando est conquestio inter christianum et iudeum et sarracenum, si christianus agat contra iudeum, ualent duo christiani et ecomensio [e conuerso].

[30] Item in uenditione rerum si aliquis datur loco signi et solutionis, tenet uenditio, nec emptor potest retrocedere, licet uellet signum amittere; si uero loco signi tantum, poterit uesilire [resilire].

[31] Item nota quod, si homicida comisso homicidio uel percussor maleficio perpetrato, si bona sua alienet, non ualet alienatio licet bona non fuerint emparata.

[32] Item nota quod, si tenens uiduitatem in aliquibus bonis et moriatur, heredes ad quos pertinent bona occupabunt ea cum fructibus ibidem existentibus si autem non fuerint separati, ita quod heredes usufructuarii nec colonii, qui ad excollendum ea tenebant, nichil de fructibus obtinebunt. Si uero fructus essent sectati uel a radicibus separati, erunt coloni uel heredum usufructuarii; alias non, ymo colunt [cedunt] solo.

[33] QUE BONA DEBENT DIUIDERE DE FRUCTIBUS QUE APPARENT.

Item nota quod mortuo altero coniugum, si fructus appareant in possessionibus, heredes defuncti diuident bona per medium cum superuiuente.

[34] Item nota, si tres sunt fratres habentes bona diuisa et unus moriatur relictis filiis postea uero alius moriatur sine filiis, frater superuiuens succedet illi exclusis filiis alterius fratris; idem esset si iste tercius moreretur relicto filio, qui filius postea moreretur. Secus in bonis aui, in quibus filii et nepotes succedunt pariter et equaliter in capite non in stirpe, nam tantum habent duo filii unius quantum unius solus ex alio existens.

[35] Item si aliquo percusso ex ligno uel lapide proponatur petitio, quod alius desonestauit uel dedecorauit eum proferendo uerba iniuriosa et percussit ex qua percussione in terra cecidit uel sanguinis exiuit, si probet, est ibi calonia ducentorum quinquaginta solidorum, licet probetur percussus cum lapide uel cum ligno. Item et si petatur quod eum percussit ex qua percussione cecidit uel exiuit sanguis, licet non probetur casus uel sanguis, si tamen probetur percussio lapidis uel ligni, erit condempnatio LX solidorum nam^{68r} cum gladio sufficit probare percussione, licet sanguinis non exiuerit nec cadat; et etiam

isto modo agendo, licet probaretur tota petitio, non esset nisi LX solidi de calonia, ex quo decore non sit mentio.

[36] Item maritus non tenet uiduitatem in peccunia in exouario sibi dato cum uxore, si de hoc tempore matrimonii specialiter caueatur.

[37] Item confugiens ad ecclesiam uel palaciū infancionis non debet inde extrahi, nisi contra eum dicat quod concorditer fecit homicidium uel percussit infra treugas, propter quod est proditor, propter quod petitur condempnari ad mortem ut proditor et eius bona domino regi confiscari; et tunc est ibi denunciandum ut se ueniat ad saluandum, quod si facere recusat, potest inde extrahi, et proponantur petitio contra eum, ut prius. Et si actor uellet uariare petitionem suam dicendo quod concorditer acciderat, quare petit ipsum condempnari ad pena caret [carte] pacis uel fori, non est audiendus, sed debet reduci ad ecclesiam unde fuit eductus. Si uero in petitione perseuerauit actor [et] sint de tribus proditionibus fori, facta contestatione recipiantur testes, et si probetur, condempnetur in persona et ponis [bonis], uel si probari non potest, fiat bataylla per similem, et si uictus fuerit, condempnetur similiter in bonis et persona; in aliis uero, cum non sit testium probatio, habet se saluare per parem, ubi [nisi] ipse uellet se reducere ad similem. Sciendum tamen est, quod in huiusmodi testificationibus criminalibus non admittuntur ad testificandum parentes partis, ut in foro dicitur: *he sunt* et cetera [fori 8, 26.1]. Sed distinctio graduum relinquatur iudiciis arbitrio, ut si sunt inimicie inter partes, uel cuius fame sit contra quam producuntur.

[38] Item si agatur contra aliquem ratione montis [mortis] uel percussionis et fuerit contumax, incartatur et bona eius aduocantur, et si ueniat infra annum et offerat cautionem de parendo iuri, recuperat bona, et procedatur super crimine; post omni [annum] uero amittit bona, sed auditur super crimine.

[39] Item homicida potest criminaliter accusari ubicumque inueniatur.

[40] Item homagio quis obligatur, ut si dicat: facio homagium quod dabo tibi X; uerbo quis obligatur, ut si dicat: promitto tibi dare X, nulla causa adiecta. In quibus casibus non cerencere [censetur] rendere, ubi se obligat, quod possit cum [eum] pignorare; uerumtamen et si ex simplicitate rendeat, et probare sibi per testes teneatur. Et sic intelligitur forus *de homagio* [6,4,1].

[41] Item interficiens infantione non tenetur ⁶⁸ soluere homicidium.

[42] Item si constante matrimonio fiat donatio uxori uel aliquid ei legetur, si sit mobile, fit comune amborum; si sit immobile, est

tantum uxoris, et uxor possit illud remittere uel donare, si est preiudicio uiri, nam in uita mariti non posset tradere possessionem alii.

[43] Item pater potest accusare mortem filii, licet filius mortuus habeat filios uel fratres ipsis negligentibus agere; et frater mortem fratris, licet habeat filios; mater mortem filii legitimi uel illegitimi potest accusare, licet uiuat, ex quo pater agere non curat; et filius naturalis uel spurius mortem pateris [patris] et contrarium, publice utile est et cetera.

[44] Item licet uir nec uxor alter sine altero bona comunia alienare non possit, tamen propria sine preiudicio uiduitatis superuiuentis alienare possunt. Et licet maritus, qui honora matrimonii subportare debet, in talibus bonis suis propriis alienatis possessione dare potest, secus enim in uxore, que nullam suarum rerum administrationem habet.

[45] Item uxor bona sibi promissa in exouario remittere non potest sine uiro; uir autem bona sibi promissa a patre suo remittere potest, licet eo mortuo in illis uxor uiduitatem petere ualeant et habere.

[46] Item in sancta [scientia] currunt X dies presenti in loco, ubi facta uenditio, a tempore uenditionis; secus si uenditio sit machinata, ut puta: si uenditor in fraudem possidet rem uenditam, quia tunc currunt X dies a tempore sciencie, et super hoc statur iuramento uolentis sartare [saccare], ubi alius uellet probare scienciam, nam quilibet presumitur ignorans et cetera. Absens uero, licet ignorent, currit annus et dies; et iste terminus currit et maiori et minori sine pupillo, cum talis facta sit odiosa.

[47] QUOD FILIUS NON POSSIT SACARE REM, QUE UENDITUR PER PATREM (*Rubrica*).

Item, si pater uendat hereditatem, filius eam extrahere non potest, licet hereditas decendat ab auo, quod sicut uiuentem patre successio non habet locum in filio nec ad bona patris nec aui, sit nec sacca.

[48] ITEM QUOD SPURIUS UEL SPURIA LICET NATURALIS NON POSSIT SACARE (*Rubrica*).

Item nota quod de foro et regni usancam nullus spurius siue spuria, quamuis naturalis potest saccare hereditamentum, quod sus frater uel consanguineus uendiderit, presentando infra X dies denarios siue pro terra pro quo fuerit uenditum hereditamentum, quod sicut ab intestato non possunt succedere illi sit ^{69r} non possunt saccare hereditamentum per eosdem uenditum.

[49] In Aragonia criminaliter siue [sine] accusatore nemo punitur nisi latro uel manifestus cum furto uel rapina reparatus, qui absque iudicio infurcatur; idem plures intelligunt in aliis criminosis manifestis; quod intelligitur ubi iudici, ut iudici, querelai proposita crimen fuerit manifestum.

[49] Fallit predicta regula in procuratoribus. Regis, iusticiis, salmedinis, merinis, baiulis, iudicibus, alcaydis, superiunctariis locorum et uillarum domini Regis, et administratoribus redditum ac rerum domini Regis, et eorum loca tenentibus; contra quos dominus Rex sine accusatore per se inquit et ponit [punit] siue dicti officiales per dominum regem instituantur, siue pallios [per alios] et per eum confirmantur, siue per etiam non confirmantur nec personantur per eum.

[50] Fallit dicta regula in crimine false monete et thesauri inuenti, nam in hiis duobus casibus inquit rerum [Rex] per se sine per accusatorem, et facit acquisitiones poni, si opus est, et punit, licet in aliis casibus non sint questiones in Aragonia. Nota qualiter quis ciuilitur puniatur per inquisitionem sine accusatore; in Aragonia ciuilitur per inquisitionem sine querelatore punitur, quia in hiis non inquitur; fallit hoc in calonia homicidi, que per fama per merinos leuatur, sed sicut de fama dubium, probatur fama coram iusticiis locorum persequentem predicto merino.

[51] Item fallit in terminorum contentione de qua inquit Rex solus [uel] ille, quem ipse assignat in Aragonia, inter quoscumque sit contentio terminorum.

[52] Item fallit in infancionia, de qua Rex tantum in Aragonia uel ille, quem ipse assignat, cognoscit inquirendo et iudicat.

[53] QUALITER CITENTUR CRIMINOSI IN ARAGONIA (Rubrica).

Mittantur in Aragonia criminosi de X in X diebus, et nisi XXX die comparuerint, ad instanciam et requisitionem accusantis incartatur et annotantur bona eorum, super qua anotatione proceditur sicut fuit de iure romano.

Licet hec sit regula quod triginta dies assignentur criminoso antequam in eius contumaciam procedatur, tamen dominus Rex frequenter in regno existens secundum usanciam, criminum qualitate pensata, tempus ad comparandum peremptorie prefigit iuxta arbitrium sum, quamuis pendente dicta dilatione XXX dies contra criminosi non^o procedatur ad penam, tamen incontinenti accasatione postposita possunt eius bona emparari ne alienetur, et etiam potest de usanciam fieri inuentarium de eisdem, et si fugitiuus est criminosus potest prouideri quod inmobilia eiusdem de manifesto contineantur.

[54] Accusatus criminaliter ad mortem uel esteniam agitur, non potest per procuratorem defendi, nisi ad causas absencie allegandas. Accusator non potest accusatione persequi per procuratorem, ubi talionis pena, nisi probaret, debetur ei infligi; tunc enim per se habet accusationem prosequi.

[55] Fidancia datus per accusatum uel esteniam tenetur singulis diebus iudicii ipsum facere quando parere; alias pena statuta in

manleuta uel fidancia uel non statuta pena arbitraria puniatur, atque tenentur manuleuatore uel fidancie crimino [*Rubrica*].

[56] Potest, qui cognoscitur crimine, dicere manuleuatoribus uel fidanciis quod pro illa quam citare [quantitate], pro qua fuit facta manuleutor, obligetur bona sua et que usque ad quantitate ipsam bona teneat desembargata; postea, si locus pene fuerint, capitur manuleuator uel fidancia capitur, ubi [nisi] bona dederit desembargata uel quantitate soluerit sit promissa. Idem si esset facta obligatione specialis et alii essent obligata uel alienata.

[57] IN CRIMINIBUS PUBLICIS NON ADMITTUNTUR UBI [NISI] CUIUS INTEREST. (*Rúbrica.*)

De obseruança est in criminibus publica ad accusandum ubi [nisi] cuius interest non admittitur, ubi [nisi] in exceptis criminibus ut falsa moneta, habet si a crimine sodomerit.

[58] Licet a pelligibus [pluribus] dicatur in Aragonia quod in casibus in quibus debet accusatoribus infligi talio, ubi [nisi] probet accusator, intelligendum est si hoc per accusatum petitum fuerit et ad hoc se obligauerit accusator, tamen hoc est rey ueritas quod se obligare non tenetur, quia forus obligat eum cum est pendente iudicare neccese hoc peti, sed sententia absolutoria pro accusata lata oportet quod petatur ut pena similis infligatur accusatoribus.

[59] Si homicidii calonia leuata per famam, postea homicida criminaliter accusatur, nonnulli todem [dicunt] ei calonia restituti [restitui], sed tunc tamen est de obseruancia ipsius calonie restitutio facienda, cum ipso homicida facta fuerit iusticia corporalis.

[60] QUOD CRIMINOSUS POSSIT TRADI CUM MANULEUATORIBUS UEL FIDANCIIS. (*Rúbrica.*)

Quocumque crimine quis accusetur, iuris fidancie uel manuleuatoribus arbitrio iudiciis tradatur; sed receptis testibus contra eum si iudex ante publicationem ^{70r} uideat crimen fore contra eum probatum, potest persona ipsius capere donec iudicialiter causa fuerit diffinita.

Quando debeat restitui calonia leuata per homicidio nota.

[61] QUOMINUS INCARTATUS DEBET EXTRAHI IN IUDICIO. (*Rúbrica.*)

Incartatus pro quocumque crimine si capiatur infra annum uel etiam postea, catena in collo habet ducere causam suam, non recipitur ab eo fidanciam iuris aut etiam manuleuta; si uero per se ad iudicium ueniat et iuris fidanciam offerat infra annum et postea, admittitur ac si incartatus non esset.

[62] Et si unus aut plures quorum intererat accusare accusatio-

nem perposita uel etiam ante composuerit cum accusato aut criminoso, nichilominus causam alii quorum interest poterunt accusare.

[63] Capleuator si in pena inciderit et in ea soluere non potuerit, capitur in persona; sed iuris fidancia pro criminoso non capitur, nisi bona desenbargata se promiserit traditurum.

[64] Sed homicida, qui caloniam homicidi soluit, infra annum criminaliter accusetur per amicos defuncti, et infra ipsum annum, si petatur, asecurandus existit per ipsum qui accusat; sed si non accusaretur, licet petere assecuramentum et negauerit se ipsum homicidium comisisse, etsi uir offerret, non ob hoc, licet quidam hoc dixerint, infra annum asecurandus existit.

[65] Si ante diffinitiuam sententiam ab interlocutoriam fuerit appellatum, et ipsa apelatio post diffinitiuam fuerit per iudicem reseruata, et lata diffinitiuam sententiam fuerit appellatum, si iudex de appellatione cognoscens appellationi ab interlocutoria lata uiderit debuisse defferri, sine alia exceptionum probatione reducet totum negocium ad tempus et statum in quo erat ante interlocutoriam antedictam.

[66] Nam persona, licet coniuncta, ad agendum uel defendendum uel causas absencie allegandum sine mandato [non] admittitur, licet uellit cauere de rato uel iudicato soluendo, nam caucio de rato non est in Aragonia, nisi in caue fori.

[67] Licet dicatur in foro quod quilibet compleat ius coram suo iustitia, in ciuilibus uel in criminalibus, ubi inuentus fuerit accusatus, ac causam Rex comittit infra iusticiatum uel extra interdum; sed rato et [ratio est] dominus Rex ubique infra Aragonia citat et audit causas cam [tam] criminales quam ciuiles, si uoluerint. Sed procurator non audit ipsas causas nisi infra iusticiatum.

[68] Homo terram tenens uel censualis aut tributarius meus existens, nisi alia iurisdictam [iurisdictionem] habeam in eodem, non coram me etiam ratione illius rey census ^{70v} uel tributi sed coram suo iusticia uel uillae domino tenetur facere iusticiae complementum.

[69] De foro uel usancia restitutionem in integrum non habemus; facit ad idem, infra, *de privilegio minori* [-rum]. Sed minores, sed si absentes causa rey publice fuerint uel aliter necessario impediri [-ti] seruantur ipso iure ille sit [illesi].

[70] Persona de usancia capitur per comanda, ubi [nisi] assignet bona desenbargata et libera. Sed curia non tenentur eum captum retinere, set debet et potest eum tradere creditori qui ei prouideat in expensis.

[71] De foro et usancia regni contra negata directe reus postea non auditur de facto, ut puta negato debito non auditur solutionem

probare uolendo cum carta siue etiam sine carta. Exceptiones tamen iuris et facti contra testes si proponatur deberet admitti.

[72] Licet pluribus foris dicatur fidanciam debere dari infançonam, sufficit tamen ydoneus fideiussor licet uillanus existat. Item est de foris qui dicunt quod debeat dari fidanciam que in genere faciat et pignoram uiuam hanc uel rocinum uel equm, nam sufficit alius ydoneus fideiussor.

[73] Post tamen a fidanciam et quando dicat causa afidençata, dic ut in priuilegio generalius quod quilibet sine calonia nequeuerit partes desistere uel componere, et si desistant uel componat in causa ciuili leuatur calonia ab accusatore, in criminali uero non leuatur calonia, sed capitis pignoribus uel captionem persone cogitur ac causas [accusator] ad finem ducere ipsam causam.

[74] Fidanciam in contractibus dare non est de contractus substantia ubi [ut] in donatione rerum immobilium; sed sufficit tamen in dicta donatione ut detur qualiscumque, etiam non ydoneus, fideiussor.

[75] Si plures creditores concurrunt contra eundem, si nullus fecit fieri emparant [-ram] habet [nec] specialem obligationem, creditori priori primo debet solui.

[76] Pro domini debito pignorantur homines sui, facit ad istidius de discretione pignorum et istidius, sed non distrauntur pignora talia postquam non sunt ipsi homines principaliter nec fideiussorio modo obligati.

[77] DE TESTAMENTIS UIRI UXORIS.

De antiqua usança si uir et uxor insimul fecerint testamentum et in legatis dimittendis et aliis ordinandis coniuncti uterque loquatur, altero coniugum mortuo ratum manet in hominibus testamentum, nec potest super testes [superstes] in aliquo contra ipsum uenire; secus existit, et fraterque per se mea de carta sua legata et alia ordinaret. Sed contrarium in omnibus obseruatur, nam super testes [superstes] potest de suis facere suam^{71r} uoluntatem, sed quantum ad bona defuncta ratum manet et confirmatur in omnibus ipsum testamentum.

[78] Testatio facta de debitor non soluendo impedit quod debitor soluente alii non sequitur eandem liberatio, non tamen reuocatur ab illo peccunia qui recipit, ubi in subsidium ipso debitore non soluendo inuento.

[79] Facta infancionibus testatio per locorum iusticias non tenet ubi uoluerint infancon, sed factum per regem tenet; et etiam quidam dixerunt eam tenere si per iusticia Aragonie uel procuratorem regis existeret facta. Infançonum habet hereditates non distrahuntur ad istanciam creditorum, ut prote iudicata uel comanda uel crimine uel exequenda ultima uoluntate, uel nisi fuerit obligant.

[80] In Aragonia capleuator criminosi ubi condempnationem soluat que non currat capleuaturus, capitur et capi potest. Qui uero simpliciter fideiussit pro criminoso, licet condempnationem soluere non posset, non capitur potest, tamen compelli ut bonis cedat et preconizatur. Si uero promisit dare bona, de capitur nisi det. Idem de incartato; item si quis.

[81] In Aragonia pater dat filio, licet infra, et non huncti [habent] alium administratore; et ualet talis donatio, et potest tali filio dari curator postea.

[82] In Aragonia creditor, habens speciale obligationem, potest ad iusticiam currere, ut debitori possidenti rem obligata assignetur triginta dies, infra quos, si uult aliquid dicere dicat; alias quod uendatur res et etiam distrahatur; et super hoc postquam existat publicum instrumentum, non fiat alius iudiciarius ordo.

[83] In Aragonia diuisione terminorum facta non potest aliquis uicinus dicere quod infra limitationes alterius uillae alter aliquid habeat, nec posset etiam obtinere si de hoc hostenderet tibi limum [titulum] procedente diuisionem predicta, ubi [nisi] in ipsa limitatione et per iudicem esset hoc reseruatum expresse.

[84] Longa tenençam sine titulo non iuuat in Aragonia possessorem hereditatum.

[85] De domo sua uel infançonis progrediens, et postea comisso crimine per eum ad eam rediens, extrahitur inde; idem de ecclesia.

[86] In Aragonia uxor in rebus mariti, causa [tam] in acquisitis tempore contracti matrimonii quam etiam acquirendis durante matrimonio, habet uiduitatem et contra econtra. Sed tamen tenetur uxor soluere debita uiri uel deserrere uiduitatem.

[87] Item de mobilibus nec habet uiduitatem, quod mobilia omnia que habet uiri uel uxor tempore contractus ^{71v} in matrimonii uel postea durante matrimonio sunt coram [communis] uiri et uxoris, et mortuo altero coniugum diuidantur inter coniugem, qui peruixit, et heredes uel manumissores defuncti.

[88] In hereditatibus et aliis que acquirit uir uel uxor durante matrimonio, habet uiduitatem et econtra. Sed tamen tenetur uxor soluere debita uiri uel deserere uiduitatem.

[89] In hereditatibus et aliis que acquirit uir uel uxor durante matrimonio, alter coniugum habet medietatem, quod est uerum si per emptione habeant uel adquirant.

[90] Suo ex auolorio uel dono regnum uel aliarum personarum

tunc sine [secundum] usancia non sunt comunes iste res; nunc debet ibi habere alter coniugum ubi [nisi] uiduitatem.

[91] Licet autem predicta sic sint, atamen uir durante matrimonio administrat, ut uult, mobilia dando et distrahendo, alienando; licet in morte secundum usancam hoc non posset facere. Immobilia uero in quibus uxor debet habere uiduitatem potest alienare, sed erit saluum ius uxori circa uiduitatem. Alia uero immobilia que per emparationem durante matrimonio acquisiuit non potest alienare, ymo si alienat non ualet alienatio, etiam quantum ad partes suam. Plures tamen sunt contra hoc, et dicunt ualere pro parte cum sit casus specialis in fraternitate; et contra rationem et non deberet extendi. Faci pro eis c. Extra, *de decimis, ad audienciam* [3,10,12], quia si conditor fori, et cetera.

[92] Item [ex] usancia uiro absente uxor administrat et tenet et regit bona uiri, et percipit fructus et redditus, ubi [nisi] ipse uir procuratorem alium specialem fecerit ad predicta.

[93] Item propter crimen uiri dampnati ad mortem dicunt quidam uxorem non admittere uiduitatem in bonis uiri, licet bona sua sint confiscata; alii contra eum uiduitatem amittat, ubi [nisi] soluat debita uiri, et sit [sic] debet esse in crimine, ut dicunt. Planum est ut dotes non amittit, nec bona specialiter obligata pro exouario.

[94] In Aragonia ubi aliqua bona mobilia extancia sint, que sunt empta et nondum est satisfactum de precio, dum moritur uir, debet uxor medietatem precii soluere, si uult medietatem ipsorum mobilium extancium habere. Si uero res empte non extarent, sunt [sed] deberetur precium tempore mortis uiri, non soluit aliquid uxor de sua parte in illo debito pro mobilibus quia recipi, et ymmo soluent heredes uiri de proprio uiri.

[95] Multi contradicunt in istis ^{72r} que secuntur et sic multa hic conteram [contenta] non seruantur. Notandum est, quod in Aragonia omnis homo detendes [descendens] de genere militarii per lineam planam est infancio, sui [siue] sit legitimus siue masculus siue femina. Tantum [tamen] quamuis autem ex parte matris ueniat ex linea militarii non est infancio, ubi [nisi] hanc [habeat] patrem infancone, aut in c. ultimo *de proclamantibus in seruitutem*, lib. VI. [Fori 6,1,9].

[96] Et hoc seruatur et per foros habetur, quod quislibet infancon potest esse miles in Aragonia, alii uero non. Et si forte non infancon promoueatur per richum hominem ad milicia, perdit honorem quam tenebant richus homo, uel si non tenebat nunquam tenere debet, et ille premotus semper remaneat uilanus publato [sublato] sibi equo et armis, ut *de re militari*, c. finali [Fori 6,2,2] et in foro Exce [Fori 8,29,9].

[97] Et que multe sunt species in Aragonia istorum infançonum: sciendum est quod infançonum alii sunt richi homines et non milites, alii mesnadarii milites et alii non [uero] milites simplices, alii filii militum omnium uel nepotes, alii nec barones nec mesnadarii nec milites nec militum filii uel nepotes.

[98] Richus homo miles habet omnia priuilegia que habent infançones, et omnia que habent milites, et ultraque terram pro honorem non debet dare dominus Rex, ubi [nisi] illi qui ex natura debet esse richus homo, et quod non sit de alieno regno. Quare dicunt quidam quod filio richi hominis non debet dari terram pro honorem, ubi [nisi] illi tantum qui succedat in baronia. Atamen uidetur per forum Exee [8,29,1] per quem predicta statuuntur, talem filium, licet in baronia non succedat, posse tenere terram pro honore, quod forus non requirit ubique [nisi quod] ex natura debeat esse richus homo, unde licet desit illi baronia non tamen deest ei natura, maxime quod in foro nouo quando tinetur [continentur] quod richi homines debent assignare militibus denarios, honores et terras eis concessas, alias rerum [Rex] propria auctoritate potest emparare et alii assignare richo homini uel filio richis hominis, qui tenere terram debeat in Aragoniae, qui faciat seruicium, ut in foro nouo *quod barones Aragonie* et cetera, c. I [9,21,1], per que patet quod filio richi hominis, adhuc non Richo homine existente, potest dari, licet ignoretur nec sciant an sit ricus homo.

[99] Qui habet quadraginta quauallerias potest sibi retinere quatuor; et qui triginta, tres; et qui uiginti, duas; et decem usque ad uiginti, hunam; et non plures retinebit, ut in foro nouissimo curie Cessaraguste, titulo *de baronibus* et cetera, c. I [9,21,1]. Vel aliis uero militibus non baronibus non uideo neccesaria esse imposita, quam [quia] sibi possint retinere quoscumque denarios omnis datos.

[100] Item habent aliud priuilegium ^{72v}, quod filiis regis et regine non potest assignare terram pro honore, ut in foro Exee [8,29,7].

[101] Item sine ista [iusta] causa cognicionaliter cognita et determinata per iustitia Aragonie in generali curia de consilio richorum hominum et aliorum honorabilium militum, infançonum, ciuium et aliorum hominum uillarum Aragonie, non debet tali [tollit] uel emparari terra per honore assignata eisdem.

[102] Item in mesnadariis eis assignans est statutum, ut in priuilegio generali domini Regis petet, que omnia sane intelligatis prout usitantur, nam pro crimine uel delicto uel inobediencia non debet dicti richi homines uel mesnadarii priuari predictis sine predicta cause cogitatione; sed tamen, si ipsi defficerent in seruitio uel forte ex aliqua causa regni esset obligati, Rex posset emparare et emparat quantum amittere debent pro fallito seruicio, et etiam magi sunt

Ronale in [Magister Rationalis] potest deducere et deduci ea, que ipsi debent uel receperunt, de hiis que ipsi ratione predictorum recipere debent.

[103] Et de usancia notandum est quod richo homo decedens, antequam integre parte parat illius domini solome [seruitium], de suis caualleriis non habet quicquam, ubi [nisi] in quantum ei fuerit persolutum; sed tamen de annis preteritis habebit quidquid ei debetur.

[104] Item de usancia richo homo uel miles deficiens in seruicio per unam diem anni ultimam, ut tenetur, perdit totam solidatam illius anni. Idem seruatur, licet pro seruitio non fuerit requisitus, si in casu tali se posuerit quod Regi seruire contra cunctos non posset, ut se uassallum alterius fecit; in istis casibus procedit Rex sine iudicio alicuius.

[105] Casus autem amissionis honoris et cauallariorum sunt hii: unus ponitur, scilicet in Priuilegio [Fori 8,34,15].

[106] Item si non defferat domino Regi et suis substitutis honorem et reuerencia, sicut deberet domino naturali, et bonos foros et consuetudines per totum regnum teneant et obseruent et faciant obseruari, sicut bonis uassalli et homines fideles, ut in carta pacis, *item statuimus* et cetera [Fori 7,2,1].

[107] Item in casu supradicto, si non assignarent terram militibus; idem credo si faceret falsa iura super infançoniam, cum debeat remanere peyterius; et idem in aliis excessibus uel criminibus, de quibus Iusticia Aragonie cum curia uideatur [iudicatur], ut supra dictum est.

[108] Quod autem dixi supra, richum hominem detendentem [decedentem] ante finem anni non debere habere quicquam de caualleriis, ubi [nisi] ei fuerint persoluet [-lute], intelligendum est, quod si ei personet [persolute] fuerint, habebit pro rata temporis, sed non pro alio tempore.

[109] Item habent priuilegium, quod ^{73r} si Rex fecerit gratiam hominibus locorum pro caualleriis assignatorum, de prima peyta, subsidio uel aliis quibus exactionibus, quas Rex primo exigat ab hominibus illius loci, debet primo satisfieri richo homini tenenti honorem. antequam aliud alicui persoluatur, ut in foro nouo *ut barones Aragonie* et cetera [9,19,1].

[110] Si [sic] tamen intelligatis, quod, ubi [nisi] Rex inponeret predicta subsidia uel execciones, non teneretur domino Rex eis quicquam soluere uel in compoto recipere ratione eorum, qui non poterunt habere propter gratiam quam Rex fecit hominibus supradictis,

nisi forte fecisset dominus richus homo seruicium pro hominibus, caualleriis assignatis eisdem, tunc enim tenetur dominus Rex eis in conpotum recipere et solutionem fieri facere de predictis.

[111] Alii richi hominis patre uiuente priuilegia habent, que parentes eorum, saluis hiis que sunt propio militum.

[112] Item richi homines, dum sunt presentes in curia, habent catas regias de iusticia pro suis propriis negociis a curia sine precio; sed non propriis hominibus uel caussis tangentibus eos et suos homines.

[113] Item seruatur de usança quemlibet richum hominem debere seruire in anno suis expensis per mesata; durat siue computatur a die qua incipit ire ad Regem usque ad reuersionem iuxta generalem priuilegium domini Regis Petri [8,34,17].

[114] Item honores assignati tempore mortis regis Iacobus pro caualleriis debent semper esse de caualleriis, et in solutionibus coloniis et acomilis [azemilis] debet fieri ut tempore domini Regis Iacobi, ut in dicto priuilegio continetur [8,34,13].

[115] Item extra donationem [dominationem] Regis non tenetur seruire pro terra uel honore nec mare transfetari, ut in ipso priuilegio continetur [8,34,25]. Et ex hoc dicunt quidam quod extra Aragonia non [sic] teneretur seruire saluo in mari, dum sit de donatione; alias in uanum excepisset more [sic], cum in Aragonia non sit mare, sed est in donatione Regis.

[116] Ultra comunia priuilegia infançonis habent milites ista, nam non tenetur milites nec eorum filii aut nepotes facere saluam.

[117] Item nullus potest aliquid saluare pro infançone nisi duo milites.

[118] Item equus militis que ipse equitat non pignoratur, *de satisdando*, c. I [Fori 1,14,1]. Quamuis dicunt idem de omni infançone sed hoc non credo uerum, quia ubi possint [ponit] forus de milite posuisset infançonem.

[119]. Item in Aragonia nullus filius militis sedere debet donec fuerit factus miles.

[120] Item miles uel de ge^{7v} nere eius non tenentur facere pro denariis, quos tenet, mesatam suis expensis; sed Rex tenetur eis prouidere iuxta numerum bestiarum quas duxerit, que [quia] mesata pro richos homines non fit ubi [nisi] propter colonias que sunt eis concusse, et non intrat in conpoto caualleriarum. Colonias tamen intellige infra LX solidos; ultra autem Regi.

[121] Nichil infançonibus Regi [regni] magis est proprium quam recipere et non dare pro aliqua uillania, hoc est: pro aliqua seruitute

Non enim contribuerint cum peyteriis in exacionibus regalibus uel uicinalibus, ubi [nisi] tempore gerit [guerre]; tamen ad constitutionem, refectionem, sustentationem et reparationem portarum uillam uillacium [uillarum] siue uillum [ualluum] et murorum quilibet enim infancon infra uallatam uel muratam uillam habens domum, ad predicta, ut alii uicini tenentur de constitutione, sustentatione et reparatione forterarum et murorum et ceterorum similium de obseruancia, ut çequiarum, foncium et aliorum, teneretur. Non tamen teneretur Regi facere exercitum uel caualcatam, ubi [nisi] forte Rex iret ad campale prelium, ad obsidione castri sui, quod infra terram suam aliquis contra Regis detineret uoluntate; tunc enim teneretur Regem suis expensis per triduum sequi, et postea redunt uel remanent prout eis placuerit, ut *de conditione infantionatus*, c. primo, libro sexto [Fori, 6,1,1].

[122] Item de usançam computantur illi tres dies postquam domos proprias exieret serui quosdam, sed contrarium est uerum, que ymo postquam fuerint cum Rege; et sit yueret omnes apud Tirasonna. Alias nichil uel parum domino Regi ille forus.

[123] Item habet priuilegium quod possunt onere [emere] a pecteis et uillanis; non tenebuntur peytare si eret emertat camp de nasium [sic], ut in foro Exee dicitur [8,29,6]. Et licet in dicto foro dicatur tantum de emptionem et de, tamen seruatur quoscumque titulo acquirant; quare seruatur, quia licet uillana nupta infançoni pro bonis suis teneatur peytare dum uixerit ut uillani, mortuo tamen ea filii eius qui erunt infançones amplius non peytabunt per dictum forum Exee, seruis [seruitium] sit contra forum *proclamantibus in seruitutem*, c. *si uillanus*, in fine, libro VI [6,1,9].

[124] Item domus infançonis comodata uillano non singnaretur quod debito uillani; secus esset si teneret obligatas uel locatas eas, ut in c. ultimo, *de conditione infrantionatus*, libro sexto [6,1,7].

[125] Item nunc hereditates, ius infanconum, pro debitis [non] possunt capi siue emparari, nec fieri in possessionem missio iuxta forum *de foro^{71r} competenti*, c. primo [2,6,1], nec tamen possunt aliquatenus uendi, ubi [nisi] specialiter fuerunt obligant.

[126] Item si peyterius Regis in donbibus [domibus] infancionis stiterit comodatas non peytabis per domibus uel mobilibus in ibi existentibus nec hostem aut caualcatam faciet sed pro hereditatibus signi Regis peytabit.

[127] Item si aliquis peyterius fuerit exarichus infançonis, si in domibus siue domo signi Regis stiterit, pro hiis que ad domum portabit de hereditatibus infançonis peytabit, ut alii, et de omnibus bonis suis; si uero in domibus infançonis comodatas stiterit, seruatur ut sit [sicut] pre [dixi] supra, ut dicunt quidam. Atamen sit [sic] est

Rex uitas [uoluntas] et seruatur, quod si peyterius Regis in uilla Regis uoluerit stare in domibus infançonum aut exaricus uel aliter pro omni causa [tam] immobilibus quam immobilibus et se mouentibus peytabit Regi saluo quod hereditatibus infançonis; et in caualcatam et exercitum ibit, si hereditates possideant signi Regis. Si uero persona dicti exarichi esset ipsius infançonis et non Regi, seruatur quod supra dixi.

[128] Item sunt quidam qui dicuntur uillani de parada, id est: de conuentione, scilicet illi qui nichil habent ubi [nisi] de bonis infançonum, et in domibus infançonum poplati sunt cum conuentione, ut semper ibi sint; et tales non peytant in aliquo cum omnibus signi, regis, non per ganatis neque aliquis, ut quidam dixerunt.

[129] Item domos infançonum nemo debet uinclare neque aliquam inde extrahere, ubi [nisi] sit latro manifestus aut raptor aut traditor. Et qui contra fecerit est pena LX solidorum uiginti quinque, quod intelligitur et seruatur, si non ad iniuriam uel dampnum infançonis inuadantur domus eorum; alias esset pena caret [carte] pacis.

[130] Sed si quid, si confugiens ad ecclesiam uel ad domum infançonis dicatur manifestus latro uel raptor uel traditor, extraheretur in continenti sine alia cause cognitione; non, ymo sit [sic] seruatur: comisso tali crimine, ubi [nisi] esset hominibus manifestus, ad querelatoris instançiam uadit iusticia uel officiales ad domum infançonis uel ad ecclesiam, interrogant sit [si] talis est hic, et negetur, intrabunt officiales et perscrutabunt si est ibi, etiam per uim si resistatur; et si eum inuenerit, non extrahent eum inde; alii tenet et seruant quod extrahatur.

[131] Sed ubi probatur traditor uel talis reducetur ad domoum infançonis, sed mandabunt ei ut dندات [respondeat] querelatori, qui eum dicit traditorem^{71v} uel manifestum latronem uel raptorem. Si negauerit et dederit fidancias, dum tamen dicta crimina non sint per rey euidenciam manifesta, recipientur fidancie et poterit ire ad iudicium et non debet capi antequam dicta crimina fuerit manifesta.

[132] Si uero talis inuentus in domo infançonis uel etiam ex quocumque crimine alio accusatus uolit [nolit] se saluare nec rendere [respondere], circuibitur domus infançonis in girum et procedetur contra criminosum ad intardandum et bona annotandum, ut contra contumacem procedendum existit.

[133] Sed nunquis est probatus se comisisse homicidium contra quartam pacis, extrahetur de domo infançonis uel ecclesia ubi querelator dixerit eum traditorem?; non, que [quia] sit [sic] continetur in foro tenetur et seruatur, quod ubi de talibus criminibus accusatur, propter que posset extrahi, inde si essent crimina manifesta, ubi quis non uult se saluare uel alias procedere, licet [lite] etiam non con-

testata quantum ad hoc, non posset inde extrahi; possunt super crimine recipi testes, nam alias ille qui diceretur traditor, cum per bellum debeant se saluare, non possint perditiones tribus exceptis probari per testes, sequeretur fere quod nunquam possit aliquis traditor extrahi de domo.

[134] Ut seruatur omnia predicta non fragante crimine; alias enim, fragante crimine iuxta foros nouos superiunctari possunt cum appellitu sine querelatore persequi homicidas et latrones, fures et raptores, et quos ubique capere, et causa [tam] eos quam bona capta de manifesto tenere et per iusticias magis conuenientes facere iudicare eosdem ad instanciam tamen querelatoris, nisi si esset manifestus latro uel raptor, qui absque iudicio iuxta cartam pacis protinus infurcatur. Declaratio exceptionis: dicitur manifestus si cum rapina uel furto inueniatur, ut predicta habentur in foro nouo *de officio super uenerint* [supraiunctarii], c. primo [9,7,1], et in carta pacis, c. *sed manifestus* [7,2,1].

[135] Item per forum nouum quilibet franguare [fragante] crimine potest mittere appellitu, cui facta fuerit roparia uel furtum, et persequi malefactorem talem et sine officialibus per loca ordinum, richorum hominum et religiosorum et ecclesiarum cuiuslibet alterius; proiunctat uiginti homines intra uillam predictorum uel ad pedem castri uenire, et petere domino castri uel uille aut alcaydo uel iuratis loci que emparent castrum et saquent eum de termino suo, quod si faceret uoluerint [nol-] uel nequiuerint, dominus loci [uel] ^{7^r} homines teneretur emendare maleficium suum fructum perduto silere, ac idem est de iure, *quod extra me* [tus] *causa*, c. ultimo [Dig. 4,2,23], quia non recipere rastrum uel exire de suo termino equiparatur. Violentam probare sacramento eiusdem, primo iudicis taxatione precedente, ut in dicto foro nouo *de furtis et rebus per rapinam ablati* [9,26,1].

[136] Sed predictis omnibus uidetur obstare forus *de fideiussoribus, quilibet* [2,6,3], ubi dicitur quod de ferida, roparia et furto respondeat ut fuerit accusatus, et forus *de foro competenti, si aliquis* [2,6,4], ubi dicitur quod de termino infancones non debet ille qui fugit extrahi sed infançon debet de ipso fugituo facere iusticiam uel potest eum laxare. Sed dicatis quod fori noui intelligunt, cum fragantem crimine prosequitur criminosus cum appellitum; alias si non fragantem crimine, habent fori predicti locum *de foro competenti et de fideiusso* [ribus] in uillis uel castris ubi infancones habent iusticias uel stenias: alias debent eum tradere officialibus domini Regis puniendum, ut in c. *de homicidio, et si quis* [8,7,4], hoc saluo quod licet infançon non habet in aliquo castro iusticias uel stenias.

[137] Si tamen homo infançonis occidat hominem ipsiusmet infançonis potest tunc talem notare [necare] siue matare infançon fame

frigore et siti. Quilibet enim infanço habet hoc in Aragonia, licet nullam aliam hanc iurisdictionem, ut in dicto c. *si aliquis* [8,7,4].

[138] Et est notandum quod licet fori de quct omni iudici [*de iurisdictione omnium iudicum* [1,13,1] dictus forus *de homicidio* [8,7,4] dicant stenas et iusticias expectant ad Regem tantum, usurpatum tamen est per quosdam in Aragonia, qui furcas habent et dictas stenas exercent in talibus; seruantur dicti fori *de foro competenti*, ut predictum est, nam tunc fit iusta [iuxta] usancam Aragonie remisso [-ssio] criminoso [-si] ab abente iurisdictionem alteri habentem eandem.

[139] Habent et aliud priuilegium infançones, quia iuxta regni usanciam in criminalibus non possunt puniri, ubi [nisi] per Regem uel Reges officiales, et sit [sic] dominus uillae in criminalibus causis non habet iurisdictionem in infançon, licet alias hanc [habeat] ibi iurisdictionem et merum imperium.

[140] Item de omnibus causis quos Rex habet contra eos est tantum iudex Iusticia Aragonie. Idem de omnibus causis quas ipsi habeant contra Regem iuxta foros aliquos et forum Exee [8,29,5]. Appellati [-ri] tamen potest ad Regem de usancam arnue [a sententia] Iusticie pro parte regis uel infançonem, et Rex delegabit iudicem.

[141] Item circa aduerandam infançoniam et actoriçandam subsunt tantum domino Regi, ut *de probationibus, c. omnis homo* [2,9,3].

[142] Item habent priuilegium quod nunquam dant boalage ^{75v} uel herbage ut in foro Exee [8,29,2].

[143] Item pro carta saluationis non soluunt curie regis ubi [nisi] triginta solidos iuxta forum *quam saluam debent hodie facere* [9,5,1], secundum forum nouum editum in Cesaraugusta.

[144] Item in omnibus causis que sunt inter ricos homines, milites, infançones debet iudicare Iusticia Aragonie, ut in dicto foro Exee dicitur [8,29,5]. In causa seruatur hoc, quod si infançon uel miles non subest alicui domino uillae uel iudici locali, habet locum dictus forus; alias coram domino uillae uel iusticia seu iudice loci tenentur rendere [respondere], pro quo est *de foro competenti, c. I* [2,6,1], ti. *c. quicumque homo* [2,6,3]; et hoc tamen intelligo in ciuilibus aut non in criminalibus, ut supra dixi.

[145] Item semper Iusticia Aragonie debet esse miles ut in dicto foro Exee [8,29,70].

[146] Item possunt etiam scaliare in uillis regalibus, ubi sunt uicini tantum; alias non possunt, licet possint ibi emere, ut in foro.

[147] Item infançon, per quem forum habes qualiter potest infanço se expedire a domino Rege dimittendo beneficia Regi si qua teneat

ab eo [8,25,1], hoc dubio assecurandus quando quis debet alium assecurare iuxta regni usanciam; sine [si] tamen sine diffamamento in dictis casibus infançon uillanum uel econtra interficeret, non puniretur pena caret [carte] pacis, si posset probare dictum homicidium. Infançones aut inter se semper tenentur se de satis dare, ubi pro morte patris uel de exheredatione, de obseruancia.

[148] Item homo Regis mensionaribus in palatio infançonis excusatur ab hoste et caucata [caualgata], sed alia seruicia tenetur prestare domino Regis, si hereditatem teneat Regis, ubi [nisi] causa, ut in c. uultimo, *de numeri agris* [muneribus agnoscendis] [6,8,3], scilicet: si Rex concessisset ei franquitatem pro illa hereditate.

[149] Item habent et alia priuilegia infançones, quod richi homines non possent tollere honore uel terram datam militibus, nisi comitet propter que debent amittere, et cum cause cognitione per uassallos ipsius eiusdem richi homines predicta, nam regni et inuenti causa per foros antiquos et nouos et usancias regni esse priuilegia infançonum, licet in alio gradu uel dignitate non sint, nisi tantum in infançonatu.

[150] Licet autem generaliter dixerim, infançones non habentes iudices locales subsse in criminalibus causis et similibus iustitiae Aragonie, atamen si talis fuerit infançon quod de eo non debeat fieri iusticia corporalis, ut forte quod nobilis richus homo uel hominis miles, ut quidam dicent, Iusticiam Aragonie debet iudicare eum talia comisisse sed non condempnare, quod Rex debet eum rapi facere et captum detinere dum uoluerit, ut in carta pacis contineretur.

[151] Item si miles aut infançone ^{76r} aliquem occiderit, qui non sit miles nec infançon sine difidamento et in concorditer, non debet iudicari traditor secundum cartam pacis secundum quosdam. Sed si uillanus uel ciuis interfecerit militem uel infançonem aut uillanum uel ciuem sine difidamento concorditer, esse traditor, ut quidam dicunt, iuxta cartam pacis, quamuis uideatur innui hoc in t. *de proditoribus*, libro VI [8,2,1]: quod omnis quicumque cuiuscumque conditionis sit concorditer, non sum inimicum, interfecerit, si [sit] traditor, licet non dicatur hoc textus. Sed licet dictus forus sit positus in t. *de proditoribus*, atamen non ponitur in foro et pena prodicionis; tituli enim fori non faciunt ius, ut est uidere in pluribus capitulis.

[152] Item habent aliud priuilegium infançones, quod si ducant uillanam in uxorem, debebitur ei honor, ut infançone, dum uir eius uixerit uel uiduitatem seruabit, saluo quod peytabit pro bonis que hanc [habet] uillana.

[153] Domina infançona habet ultra comunia priuilegia ista: primo quod si nubat uillanus, si uillanus uiuat in eius hereditate cum ea, postquam nichil possidet signi Regis erit liber dum uixerit; filii tamen

erunt uillani. Ipsam tamen infançona de decore filii [sibi] facto, ut *de proclamantibus in seruitutem, c. si uillanus* [6,1,9].

[154] Item si quis uoluerit pignorare domina infançona in rebus suis uel uoluerit pignorare in uilla domine infançone uel uxor domini uille uel filie, non debet hoc facere, ut [nisi] prius significauerit ei infançone, si una est, uel duobus si due sunt domine uille; alias est calonia sexaginta solidorum, que datur infançone, ut in t. *si extraneus* [1,3,7] et cetera.

[155] Item habent aliud priuilegium, ut *de procuratoribus* [1,6,1], et *de iure iurando* [2,14,5], *si infançon*.

[156] Item habent priuilegium quod debet dotari in tribus hereditatibus, et aliqua priuilegia habet in propriis hereditatibus, ut t. II, *de iure docium* [5,3,2].

[157] Qualiter autem franque meliores [mulieres], de [id] est: ciuitatis, uel uillane, et de [id] est: de uilla Regis uel infançonis, dotari debeat habetur in foro *mulier* et cetera [5,3,3], *uillana* et cetera [5,3,4].

[158] Item et omnes mulier debet se saluare in re et toti concilio, et si ipsa non fuerit se parata se saluare eidem, possunt illam saluare consanguinei uel eius parentes, ut *cuiusque uniuersitatis, t. in mulier* [1,7,2].

[159] Item uidua non tenetur facere exercituum, sed tenetur alia in ciuitate facere, ut *de [ex] peditioibus, t. primo* [6,9,1].

[160] Item hanc [habet] priuilegium infançona, ut continentur in c. I. *de usure [iniuriis]*, t. *quincumque* [8,15,3] que si aliquis contra [coram] ea aliud percuciat, debet cum XII hominibus ei consimilibus uenire contra [coram] ea et petere ueniam et osculari pedem.

[161] Licet sit [sic] generaliter supra locutus fuim, si tamen tenetur secundum usancia quam obseruancia, quod mesnadarii ^{76v} propter [proprie] sunt illi, qui filii uel nepotes uel extra [ex] lineam nobilium descendunt, et istis talibus debent dari mesnaderia; alii uero dantur aliquociens denarii certi, et debent appellari denarii pro seruitio et non per mesnaderia, non [nam] secundum ueram ueritatem filius richi hominis, ubi [nisi] succedens in baronia, non debet tenere honorem sed debet tenere mesnaderiam, et talis mesnadarius non debet esse uassallus nisi Regis.

[162] Minores in Aragonia dicuntur si non habent completos XIII annos. Ex tunc enim et est perfecte etatis, et tales minores habent talia priuilegia, quod ubi de iure ciuili datur restitutio in integrum talibus, isti seruantur de foro ipso iure sunt illesi. Restitutiones enim in integrum non sunt in Aragonia, nec illos circuitus curauerit; si ipso

sunt, prouideret eisdem, ut inde t. *de praescriptionibus* [Fori 2,7], et in c. *de contrahant* [contractibus] *minorum* [5,9], idem *de absentibus causa rey publice*, ut in t. unico [2,1,1] contra priuilegium absentium, lib. VI, tertio.

[163] Generalia priuilegia omni sunt quod in Aragonia contra aliquem in aliquo casu dominus Rex uel alius non habet pesquisam sine [siue] inquisitione, sed ad instanciam accusatoris debet procedere, ut in *de probatione* [Fori 2,9].

[164] Item nullam peres equiam [pesquisam] in priuilegio domini Regis. Primo fallit in infançonia ut in dicto cap. Item fallit hec regula infançonia, ut in dicto cap. Item fallit etiam in diuisione terminorum non contentione orta super terminis aliorum locorum; cuiuscumque ipsa loca sicut [sint], facit per inquisitione uirorum prudentium ipsa inquisitionem facere terminari, ut *finium regundorum* t. II [3,11,1]. Quas quidem duas inquisitiones predictas nullus potest facere uel fieri facere, ubi [nisi] dominus Rex.

[165] Item contra officiales suos siue rerum suarum administratores inquirat si in suo officio delinquerunt, nam in Aragonia non currunt [curant] de officialibus, sed Regi dimiserunt in curia puniendos pro suo libitu uoluntatis. Et hoc intelligatis causa [tam] de officialibus, quos ipse in officiis locorum suorum ponit, quam de hiis, quos iurati uel uniuersitates in dictis locis ponunt, siue confirmantur per Regem siue non.

[166] Idem est, si quis fabricaret falsam monetam, uel mortem principis uel perditionem terre sue machinaretur, uel sodomiticum crimen comitteret, uel thesaurum inuenisse diceretur, uel crimina similia comitterentur, ad que accusanda nullus posset edmiti accusator de usancia, cum enim in Aragonia nullus esset exceptis criminibus admittuntur accusator, ubi [nisi] ille cuius in priua⁷⁷to interest, sicque nullus posset accusare predicta, oportuit prouideri ad tantam crimina punienda per pesquisam siue [sine] accusatore.

[167] Sed de equitant [-tate] bona et Deo et terris placida idem uidetur dicendum, si quis homicidium uel aliquos crimen comitteret ex quo debet publica mouet uel uindicta puniri, et non esset aliquis consanguineus qui posset accusare, ut quia aduena uel nullum habet (alias sequeretur quod crimina remaneret in Aragonia impunita), dum tamen fama publica precedat uel crimen notarium et manifestum sit. Nam crimina manifesta sine accusatione et sententia seu iudicio puniri, ut in carta pacis, t. *sed manifestus* [Fori 7,2,1]; licet quidam dicant illud debere intelligi de manifesto raptore tantum, ut iacet in textum, sed idem ius est in manifesto homicida uel aliis manifeste delinquentibus cum sit eadem regio [ratio].

[168] Item calonia homicidii leuat Rex suo officio seu eius officiales sine aliquo accusatore ex sola fama.

[169] Item per foros dominus Rex uel alius dominus uille, si fiat uel comittatur aliquod crimen per aliquem, potest dicere illi criminoso: tu fecisti hoc malum et peto te puniri in persona uel in rebus. Sed ad instanciam clamantis qui in eo assumantur de manu domini, sed per se ipsum debet dominus uille iuxta forum amborum iudicare inter eos, ut *de procuratore*, t. primo [9,18,1].

[170] Quod sic est intelligendum et sic seruatur: si quis in aliquem crimen uel iniuriam comittat uel aliud dampnum, sine clamante non debet dominus uille procedere, nec dominus uille potest hoc clamare; sed si domino Regi an eius officialibus in contemptum domini fiat iniuria uel dampnum detur potest dominus Rex uel eius procurator hoc petere, sicut alius, contra [coram] iusticiis locorum, si sit [sic] delinquentes habent iudices locales, et dominus uille similiter contra [coram] iusticia loci.

[171] Quare si pena uel calonia per forum uel usanciam est inducta contra aliquos eoque faciunt Regi iniuriam principaliter uel que et dampnum darent, ut contra facientem steniam uel iusticiam, mille solidorum pro unoquoque membro uel quod stet ad Regis mercedem, ut *de t. m. [iurislictione ominum iudicum]*, c. uno [Fori 1,13, 1], potest Rex uel eius procurator tales penas uel calonias per se petere coram predictis; et idem in caloniis uel iuribus domini Regis.

[172] Non tantum [tamen] intelligatis, si quis uiolaret protectionem regalem, quod Rex per se sine clamante^{77v} posset hoc petere, quod [quia] illa iniuria non Regi principaliter set iniuriato uel dampnum passione [passo] facta, et seculario [secundario] Regi; et in talibus sine clamante non procederet Rex, sed ubi quis facit iusticiam uel esteniam, principaliter fit Regi iniuria, quare per se agere potest.

[173] Idem est in caloniis iudicatis uel causa afidançata, nam per se Rex uel eius procurator potest tales calonias petere et exigere. Calonias uero [non] iudicatas uel illos que ex causa afidançata non petuntur, per se Rex non potest exhigere, ubi [nisi] ut supra dixi.

[174] Item de obseruançia ita est, quod, si quis ad querelam alterius captus sit, idem manuleuatorem et manuleuator in pena incidat.

[175] Quod non tornat, ut tenetur, non potest talis pena perficisse, non exhigi uel haberi donec ad instanciam eius cuius interest sint iudicata. Et fisci procurator non habet ad habet [hanc] penam aliquam accusationem antequam fuerit iudicata, sed ille qui accusabat debet agere ut fiat condempnatio pene, et sit [sic] obseruatur.

[176] Licet tamen sit [sic] supra dixerim, hoc enim teneretur, quod, si dominus uille propter iniuriam uellit reptare aliquem de uilla, uel totum consilium uellet facere insimul reptamento, non teneretur se saluare reptatus domino uel consilio. Sed debere dare reptatorem unum hominem et illi est rendendum, ut domino uel concilio, quod enim desmentiri debet reptatus reptatorem, noluerit quod aliquis homo de uilla dementiretur dominum uille uel totum concilium, et sic in dicto casu habet leuari reptatus, ut *quod cuiusque uniuersitatis*, t. primo [Fori 1,7,1]; atamen reptatus de honore non tenetur se saluare, antequam in tenenciam honoris fuerit reductus de qua reptatur, ut in dicto foro dicitur.

[177] Item generalia priuilegia omni sunt, quod nullo infirmus, ubi [nisi] esset infirmitas incurabilis, tenetur facere directum conquerenti, donec de infirmitate sit conualuerit quod possit ire ad ecclesiam, ut *quod cuiusque uniuersitatis*, t. finali [Fori 1,7,3].

[178] Item quilibet in Aragonia si faciat et demanda, potest petere ante litem contestata uel potest [post] dilationem ad hostendum cartas, et dantur ei X dies. Idem est si agens uellit probare per cartas, et ultra non debet habere dilationem, ut *dilationibus*, t. I, t. finali [Fori 1,9,1 ct 6]; hoc tamen seruatur quod etiam post X dies, si hostendat, recipiuntur carte et prosunt ei. Tamen iudices quando uident uel presumuntur hanc dilationem maliciose peci, non dant X dies, nec appellationem propter hoc interposite deferunt, quod bene potest quandocumque uoluerit hostendere et si non multum grauantur, si non dentur tales X dies.

[179] Item nullus officialis in Aragonia, postquam ad queritionem alicuius signauerit domos ^{7br} uel citauerit eum, potest postea induciant eum sine consensu conquerentis.

[180] Item in Aragonia calonia non inducit aliam caloniam, ut *de dilationibus*, t. *homni omni* [Fori 1,9,3]. Quare si quis incidit in aliquam caloniam, ratione illius calonie non potest incidere in aliam caloniam, ut facere pro aliquo debito negato uel similibus.

[181] Item est notandum de obseruancia, quod fere in usu esset desiit consignatio hostiorum.

[182] Item notandum est, quod in Aragonia fideiussor, qui pro debitore intrat debitor, si coram iusticia conueniatur habet triginta dies ad ducendum et presentandum principalem, si uoluerit. Et principalis poterit rendere [respondere] pro eo, quamuis aliis in Aragonia nullus sine mandato ad agendum uel rendendum uel causas absentie allegandum, nec coniuncti per coniunctis cum cautione de rato uel iudicato soluendo, adimittatur secundum obseruanciam. Predicta dilatio de triginta diebus habetur per forum *de dilationibus*, t. *de fidancia* [1,9,4].

[183] Hoc tamen sciatis de obseruancia, quod fideiussor qui intrat debitor potest pignorari et dstringi ad soluendum; sed cum fidancia de directo, ubi [nisi] sit debitum manifestum, restituuntur ei pignora. Sed fideiussor simplex, qui non restituit [constituit] se debitore, non compellitur ad soluendum, sed pignorabitur donec soluat uel solui faciat. Et sciatis quod in emptione est creditoris, ut dstringat primo fideiussorem, si uoluerit, uel principalem; in Aragonia enim non est illud beneficium, ut prius conueniatur principalis quam fideiussor.

[184] Et est notandum quod, quicumque hostendit cartam super hereditatem uel aliis, potest habere inducans triginta dierum ad hostendendum antorem, fideiussorem et similiter; fideiussorie dantur alii triginta dies, et antori contra antorem usque ad ultimum. Et talis antor postea si ueniat, potest tamen defendere, uel si non ueniat potest ipse inter conuentus se defendere, nec incidit in caloniam sexaginta solidorum, ut dicit forus *de homine, de dilationibus* [1,9,5], que adrogatum est illi foro de usanciam sine [siue] cum carta dicat se habere antorem siue sine carta. Specialiter tamen est in bestia furtata, quod dicitur *de furtis, t. cum quis* [Fori 8,11,5].

[185] Item quilibet accusator uel actor ante causam afidançata potest sine calonia deserere clamun, sit [sic] que nec actor nec reus tenetur soluere caloniam excepto in homicidio probato, ut *de sacerda* [satisdando], t. omnis t. et t. *omne pleytum* [Fori 1,4,2 et 4].

[186] Et intelligitur in hoc casu causa afidançata, si est lis contestata; nam ante litem, contra licitum est desistere uel conponere. Tamen est sciendum quod, si post litem contestatam desistat sine licencia iusticie uel domini uille, petitur calonia ab actore, ut uel agat uel soluat caloniam, quam curia debere habere, si causa peruenerunt ad finem, ut est illa calonia *de pena temere litigantium* [Fori 3,1], et illa de carta falsa [8,6,1], et similis; et pro talibus caloniis et similibus de obseruancia persona capitur et retinetur, si non habebat unde soluat, et fit per officium iudicum se [seu] iusticiarum.

[187] Item pro aliquo debito non debet aliquis de Aragonia dstringi aut grauari per çalmedinam uel baiulum siue sit principalis uel fideiussor, quamdiu fuerit cum Rege in hostem siue exercitum, nec per decem dies postquam reuersus fuerit ad suas cassas. Idem priuilegio habet fideiussor illius, qui est in exercitu uel caualcata, ut *de priuilegii absentium causa republice*, t. primo [2,1,1]. Et prohibi dicitur *uel cum alio principe* intelligendum est, quod omnes pro domino Rege uel eius mandato sunt in caualcata uel exercitu cum aliquo.

[188] Item coram [contra] forum seruant quidam, et ego sit uidi, quod emparantur bona mobilia et testantur debita, non cum pignoratur sed certe satis potest fieri empara hereditatum ad hoc [ut] non

distrahentur; item mobilium seu debitorum ut de manifesto teneatur, licet quidam dicant, quod si est debitum manifestum non debet cum fidancia de manifesto tenendo absolui, quamuis sit in exercitu uel caualcata, ubi [nisi] forte esset talia que seruando non possent seruari.

[189] Item argumento dicti fori est redendum, quod, licet Rex non ratione exercitus uel caualcata sed ex aliis iustis causis conuocent suos barones uel miles aut alios Regni, concedit eis hoc priuilegium per cartas suas.

[190] Item est aliud priuilegium in Aragonia quod hereditatem sui auolorii non potest per emptionem alius habere, si consanguineus eam habere uoluerit, dum tamen infra annum et diem det denarios emptori, quos ei constitit, et si emptor nolit recipere et redere, hostendant consanguineus ei synal et offerat ei denarios quos constitit, et postea sine mala uoce non potest retinere emptor, et hoc in absencie consanguineo; presens enim non habet nisi X dies. Istud tantum [tamen] priuilegio non habet spurii.

[191] Item in Aragonia tenentes sub tributo certo aliquas possessiones, siue sint christiani, iudei uel sarraceni, non debent uendere ipso uel eorum successores, aut in pingues mittere aut aliquo modo alienare, nisi cum tributo et honore, quo causa habeant. Et si contra uoluntatem domini qui tenuerit hereditatem tributariam tributum per duos annos non soluerit, dominus per forum potest emparare hereditatem^{79r} et proprio possidere eadem ad faciendum suas uoluntates, ut *de iure emphiteotico*, c. [4,9,1].

[192] Quod si [sic] intelligatis: quod alienare potest predictum tributum cum dicto honore [onere] uel tributo sine concessu domini, nec dominus habet ibi faticam nec laudiminium, nec tenetur dominus talis uel emphi [teuta] firante [firmare] ius in posse talis domini nunc [nec] sui iudicis; ymo in posse sui iusticie uel iudicis faciet iusticie complementum causa [tam] super illa re quam super honore [onere] uel tributo, nec potest dominus in dicto casu facere dictum emparamentum et sic est obseruancia in regno Aragonie.

[193] Item in Aragonia licet heres reptonis uel malefactoris non debeat subire penam malefactoris, tenetur tamen ad restitutionem dampnorum, siue sic [sit] heres ex testamento siue ab intestato, uel dimittat hereditatem, ut *dic [de] heredibus malefactorum*, c. I [4,11,1] et hoc seruatur, causa [tam] ante lite contra [contestata] quam postquam, ante aliquam citationem.

[194] Item in Aragonia duo testes sufficient in testamento siue fiat cum scriptura siue sine scriptura; in tantum quod in heremo sufficiunt duo testes, qui sint septem annorum, in popullato duo legitimi testes, iuxta causa *de testamentis* [5,6], et c. *tutoribus* [5,7,1].

[195] Item mulier admittitur in testem in testamentis, ut ibi, licet alias non admittatur in testem in Aragonia.

[196] Item in Aragonia quilibet potest dare in uita uel in morte de bonis suis filio noto ex soluto; sed si nichil dederit uel dare noluerit, non tenetur aliquid dare, nec filius potest petere, nisi tantum in uita patris uel matris, quia potest petere alimenta. Sed in adulterio natis uel alias ex coytu dampnato uel natis ex religioso nichil potest dari in morte, sed dum uiuunt misericordie causa potest eis dare pater laycus; ac tamen donum factum dictis filiis, si decesserint infra etatem, debet reuerti ad propinquiores ex eo parte, qua perceserunt bonam, ubi [nisi] esset uinculum factum; tunc enim succederat illi, quibus est factum uinculum, ut *de natis ex dampnato coytu*, t. primo [Fori 5,8,1].

[197] Item in Aragonia si filius uel filia est heres institutus et est pro patrem uel matrem positum uinculum, quod, si filius uel filia deccedat sine filis, bona deuoluantur ad talem, potest filius uel filia post uiginti annos alienare et suam facere uoluntatem de dictis bonis, ac si non esset uinclata, nisi testator expresse diceret, quod etiam post uiginti annos durant uinculum. Set si tamen moriatur sine alia ordinatione uel alienatione ualebit uinculum, uel si non sunt bona uinclata, habebunt bona propinquiores et de endentes ex parte illa, unde fuerint bona illa, *de re uinclata*. t. primo [5,11,1].

[198] Item ^{79v} in Aragonia quilibet, liceat [licet] hanc [habeat] filios, potest adoptare filium qui tenebitur ac succederet ut ali, *de adoptionibus*, t. primo [5,3,1].

[199] Item de obseruancia soluta calonia homicidi, si criminaliter accusetur de illo eodem homicidio, debet, antequam respondeat, sibi restitui calonia iam soluta.

[200] Item in Aragonia nemo pignoratur intra domos, licet in aliquibus locis seruetur pro [quod] peytem [-terii] intra domos pignoratur, infançones uero nequaquam.

[201] Item nullus in Aragonia potest occidi, capi uel eius castrum occupari per uim uel furtum sine diffidamento; alias est ibi pena traditionis, ut c. I, *de forma diffidamenti* [6,6,1].

[202] Idem esse intelligendum ut fiant defidamenta inter causa [tantum] simile, ut dixi supra *de priuilegiis infançonum*.

[203] Item quilibet excusatur ab exercitu in casibus positus in t. I finali, *de expeditionibus* [6,9,3].

[204] Item est sciendum et notandum quod ciuitas Cessaraugusta et alie ciuitates regni defendunt se, ne in aliquo casu excepto campali prelio tamen regni uel obsidione castrum.

[205] Item non tenetur infançones (tenetur) facere exercitum uel caualcata cum Rege uel sine infra Aragone uel extra; et hoc dicunt propter priuilegia que habebunt in populationibus, ubi dicitur quod sint popullati ut boni infançones, in aliquibus dicitur quod non teneantur facere exercitum, atque priuilegia, licet in contrarium usi fuerint Reges Iacobus et Petrus, dicunt se restitutos per generale priuilegium Aragonie factum per dictum dominum Regem Petrum; omnia eius priuilegia quantumcumque antiqua dicunt sibi fore restituta per dictum priuilegium, etiam si contrario usu amisissent.

[206] Item in Aragonia, quantumcumque facta fuerint diffidamenta, non possunt bona talarii uel conburi nec dampnum dari uel bona occupari, ubi [nisi] tantum in personis guerreancium et ualitorum suorum et exceptis hominibus de armis, qui cum eis in guerra fuerint, et exceptis equitaturis, que ad equitandum in guerra fuerint deputatis, et exceptis armis, ut infra t. *de confirmatione pacis* [7,2,1].

[207] Item in Aragonia est moneta iaccensis perpetua et iurata, ita quod non potest mutari in alia uel eadem cudi uel augeri, ut in c. *de confirmatione monete* [7,5].

[208] Item in Aragonia sarraceni loci Regi possunt habitandi causa se mutare ad loca aliorum dominorum et econtra; atamen dominus Rex uel dominus alicuius loci, si recedat, potest ei auferre omnia que hanc [habet] in suos terminos; atamen corpus sarraceni super [semper] est domini Regis, nisi infançon duxissent eum de partibus alienis, ut c. *de iudeis et sarracenis* [7,10,2].

[209] Item in Aragonia in omnibus ^{80r} uillis contiguis habentibus terminos possunt alteri in altero termino de area ad aream pascere bestias et alios greges suos excepto loco illo, qui dicitur boalare, in quo etiam possunt pascere quando illi de uilla, cuius est, pascunt, ut c. *de uillis et de pasuis* [7,15,2]; quem forum, quidam dicunt, debere intelligi de locis regalibus, sed contrarium quod de omnibus intelligitur.

[210] Item ubi dicitur de area ad aream intellexerunt quidam, ut esset ultra aream primam possit transcendere uillam totam et ex alia parte uille pascere, quod non est uerum nec usitatum, que [quia] alia pars uille remanet hominibus uille et uille conuicine ex alia comuniter, et intelligere de area ad aream et de sole ad solem, nam de nocte non possunt remanere inibi, qui [quin] fiat decollatio, licet tamen pascere possint, ut predicatur. Atamen non uicini non possunt ligna scindere nec uenari nec alia seruitute uti in termino alterius uillis sine uoluntatem uicinorum illius uille; ali contra, saluo arbore de suo pede et saluis uetatis et quod dicitur in foro *de uenatoribus*, c. I [7,16,1], quod eius est uenatio qui cepos uel laqueos possint, intelligitur de habitatoribus eiusdem uille uel termini.

[211] Item licet in foro *de riuis* [7,17,1] dicatur, quod nullus potest constituere molendinum in aqua aliqua siue riuo infra terminos alicuius sine uoluntate domini loci nec furnum, contrarium tamen est de obseruancia. Quilibet enim in suo, ut uult, molendinum h edificare et furnum construere potest; et hoc quidam dicunt in derogationem iuris regalis, contrarium est uerum.

[212] Item nulla uel uincarii [iunctarii] possunt de aliquo facere iusticiam uel destruere bona alicuius, antequam per iusticiam domini Regis alicuius uille fuerit iudicatum, ut c. *nulla uicta* [iuncta] in titulo *de homicidio* [8,7,5], quod intelligitur nisi fragante maleficio iuxta forum nouum [9,7,1] persequetur criminosi, ut dixi *de priuilegiis infançonum*.

[213] Item in Aragonia quilibet potest resilire a uenditione, quod sic intelligitur: si conuentum est super uenditione sine traditione et sine carta. Si enim cum carta esset facta, translatum esset dominium in emptorem et non posset aliquod precium resilire, nam in Aragonia sine traditione, in contractibus habitis cum carta etiam sine traditione, transfertur dominum quod habebat alienas.

[214] Item, si quis promisit dare sine causa, non tenetur, nisi uoluerit uel nisi probetur iusta causa promissionis, ut t. finali, *de diuisione peccunie penam* [8,14].

[215] Item in Aragonia si quis aliqua re suam fecerit promissionem et homagium super illa re prestiterit et non seruat promissum, non potest pig^{80v} norari nisi hoc esset accusatum; sed super homagio potest reptari, quamuis non teneatur reptatus respondere, nisi uoluerit, et ita potest habere abire. Et hoc intelligendum est quando homagium negatur esse prestitum, nec potest cum carta uel testibus probari. Si enim cum carta uel per bonos testes probaretur, potest pignorari et fieri demandam.

[216] Item in Aragonia non est iudicem [-cium] aque frigide cum calidis neque ferri candentis, ut *de ferro candenti* c. I [8,18,1].

[217] Item habent priuilegia contenta in generali priuilegio Regis Petri quod cum ibi dicitur quod richi homines sint in concilio Regis et aliquas honorabiles personas et cetera, non seruatur, sed est de bene esse.

[218] Item quod ibi dicitur, quod milites sicut [sint] de regno et alii officiales, uerum est et seruatur in ordinariis officiis; officiales non [uero] curie Regis, ut iudices curie et alii officiales curie, licet non sit de Aragonia, procedunt et cognoscunt cotidie de negociis Aragonie.

[219] Item quod ibi dicitur de salinis, quod utantur, sicut consueuerunt de sale Aragonie, de quo uoluerint, intelligatis quod quilibet

possit emere de sale, quod uoluerit; sed per illud priuilegium fuerunt reducte saline ad statum quo erant tempore Regis Iacobi.

[220] Item quod ibi dicitur, quod iudices nec auditores curie non recipiant salarium, uc [sic] intelligitur seruatur, si ordinarii sine comissione cognoscant; alias, salarium accipient siue accipiunt.

[221] Item quod ibi dicitur de caloniis acemiles, intelligitur de calonis infra LX solidos, sed supra sunt Regis; et propter istas calonias tenentur facere mensatam richi homines, et alii non tenentes terram pro honore, cum non accipiant calonias, non tenerentur facere suis sumptibus ipsam mensatam, sed teneretur seruire Regi, et Rex tenetur eis prouidere.

[222] Et de acemiles similiter est sciendum, quod nullus, nisi ille qui tenent terram pro honore, debet habere acemilas a loco, scilicet: quod qualibet caualcata unam açemilam uel sexaginta solidos pro qualibet. Sed, si tradant açemilas, tenetur richus homo prouidere açemilis et nunciis et restituere eos seruitio completo, si mortue fuerit. Si uero denarios pro açemila dederint non tenerentur quidquam redderet.

[223] Item quod ibi dicitur de prescriptoribus ponendis per iuratos, intelligitur et seruatur de notariis publicis cartam contractuum; sed scriptores curiarum ponit Rex, et facit quociens uult notarios publicos et generales, qui similiter possunt cartas facere publicas in uillis et in ciuitatibus et ubique. Sed non debent tenere stacioneriam nec publice se ponere ad recipiendum cartas publicas.

[224] Item quod ibi ^{s^r} dicitur de coto non faciendo et stablimentis de non trahendis equis, oleo et aliis et cetera, contrarium seruatur, nam Rex uetat et prohibet, ut uult, equos, oleum, canapum et alia similia.

[225] Item quod ibi dicitur, quod in omni petitione criminali et ciuili ualeat fidancia iuris etiam contra dominum excepto debito manifesto, sit [sic] seruatur quod, licet quis de tali crimine accusetur, quod, si probaretur, deberet mori, atamen dubio hoc existente, si peccat, datur manuleuator, ut firma iuris, interdum sub certa pena, interdum sine pena, et receptis testibus super crimine, etiam non publicatis atestationibus, potest retineri, si probetur crimen; et sic fit condempnatio ipso capto existente.

[226] Item possent emparari omnia bona accusati in continenti ad hoc, ut non possit ea alienare.

[227] Item si quis est incartatus et capitur, cathena in collo procedetore contra eum; sed si per se ueniret ad iudicium infra annum uel post, audiretur super crimine et reciperetur forma iuris ab eo, ut supra dicitur.

[228] Et quod dicitur debito manifesto intelligitur de debito cum carta, nam illud dicitur manifestum, et de isto tractabo infra *de pignoribus*.

[229] Et seruatur istud de capleuatoribus, quod debent esse ydonei et obligant se sub pena certa ad arbitrium iudicis, et habent promittere, si iudex cognouerit uel uoluerit, quod pro illa pena dabunt bona diesobligata [desobligata] et desemparrata; et tali promissione facta, ubi [nisi] dent bona desobligata, caperetur persona et retineretur iuxta obseruanciam regni.

[230] Item in Aragonia quilibet, qui querelam hanc [habet] de domino Rege, siue personalis sit siue realis, potest recurrere ad Iusticiam Aragonie, et Iusticiam iudicabit inter Rege et querelatorem, et propter hoc est statutum in foro nouo [9,18,1], quod semper in Aragonia Rex hant [habeat] procuratorem suum fisci. Appellare tamen potest procurator Regis a sententia Iusticie Aragonie, si uoluerit appellare, et Rex super illa appellatione iudicem assignabit.

[231] Forus et regni usancia est de demanda debitor uel iniuria uel alia quacumque re potest quilibet pignorari sibi obligatum, siue sit obligatus cum carta siue sine cum carta. In hoc tamen est differentia, quod ubi est debitum cum carta non obstante fidancia de directo retinebit pignus, donec reus suas iustas exceptiones, si quas posuerit, probauerit, quod in debito manifesto non recipitur fidancia de directo in Aragonie iuxta priuilegium domini Regis Petri et iusta [iuxta] forum *de fideiussoribus* [4,10].

[232] Exceptiones uero legitime admittuntur, sed non pos^{81v} sunt probari sine debitum cum carta uel iuramento ipsius rey iuxta forum nouum curie Cesarauguste in *c. de exceptionibus* [9,2,1]. Et si forte opponeretur exceptiones ille, que impediunt litis contestationem, ut rey iudicare [-ate], transactionis, pacti de non petendo, siue fiat petitio cum carta siue sine carta, non possunt tales exceptiones probari nisi cum carta uel iuramento ut in primo foro *c. I de exceptionibus* [9,2,1].

[233] Et est sciendum super pignoribus supradictis, quod possent fieri non citato, non comonito debitore uel illo, de quo querela habetur, saluo quod dixi supra priuilegiis infançonum, et saluo quod uicinus non pignorat uicinum, nisi sit fideiussor.

[234] Item est differentia inter debitum cum carta et debitum sine carta, quia pro debitis sine carta non pignoratur secundum obseruanciam sine [siue] usancia regni per iusticias locorum nisi probato debito, sed pro debito cum carta pignorantur in continenti per iusticias locorum etiam sine citatione, et sic intelligitur et seruatur forus *homo quidam* in *c. I, de pignoribus* [1,3,9]; aduersarius non [uero]

sine iusticia potest debitorem pignorare, etiam pro debitis sine carta, iuxta tractatum in c. I, *de pignoribus* [1,3,1].

[235] Sed dentur [debent] dare ad manuleuandum uel recipere fidanciam iuris cum pena LX solidorum iuxta forum *de pignoribus*, *de homine* [1,3,14].

[236] Et est sciendum quod dicta pignora fuerit ad distringendum debitorem ut soluat. Est alius modus distringendi, scilicet: testatio aliquorum debitorum uel aliquorum rerum mobilium; et fit istud res [testatum] per iusticias uel iudices et non per alios, ut in foro finali, ti. *de rebus testatis* [1,4,3] et cetera, infra.

[237] Et istud testatum fit ad modum empare, nam si michi debeat aliqua peccunie quantitas, meo debitori debeat [ur] debitum, possum petere ut testetur istud debitum, et emparatur seu testatur illud debitum illi, qui debent meo debitori, et postea non potest soluere alicui nisi de consensu iusticie.

[238] Et sicut pignus factum debito manifesto non absoluitur cum fidancia de directo, sic si non est debitum manifestum cum fidancia absoluitur.

[239] Item est usancia quod in rem testatam prefertur ille, qui fecit prius testari, sicut in ypoteca speciali, quamuis sicut [sint] creditores plures, nisi forte aliquis appareat qui haberet in re testata specialem ypotecam.

[240] Si tantum uendidero aliquam rem, et rey precium adhuc non fuerit persolutum, non potest ratione meorum debitorum testari, si forte illius precii cessero uel de eo alicui actioni, sed propter debito illius ^{8^{2r}} cui dedi uel cesi potest fieri empara.

[241] Sciendum est et notandum quod pignora facta per accusatorem non possunt uendi uel distrahi per eum, sed tenetur eo de manifesto tenere iuxta fortis ti. *de pignoribus*, ut in ti. *homo foraneus* in fine [1,3,6]. Sed pignora facta per iusticias locorum propter debita manifesta distrahuntur secundum usanciam regni, licet de foro regni non deberet fieri; tamen prius citatur reus, ut compareat hostensurus exceptiones aliquas, si quas habet.

[242] Cum non [uero] proceditur non per pignorationi, sed per testationem rerum mobilium, proceditur iuxta forum primum, *de rebus testatis* [1,4,1]. Si uero procedatur per emparationem bonorum mobilium, post citationem et contumacia rei fiet missio in possessionem bonorum immobilium per mensuram debiti declarati, iuxta forum Regis Iacobi, in libro VIII [8,22,1], per quem forum tenent quidam in Aragonia, quod post annum diem tamen [tam] in personalibus quam realibus actionibus efficitur uerum possessor et dominus illius rey in quo

est missus, nec faciunt differentiam inter reales et personales actiones, propter quod dicunt quidam, quod infançone citato, nisi comparuerit, potest fieri missio pro mensura debiti declarari [-ati] in bonis immobilibus, et post annum erit uerus possessor, ille qui est missus, licet lata diffinitiuia sententia bona immobilia infançonis non posset distrahi nec uendi, ymo computabit fructus in solutum, et tenent in Aragonia quod secundum decretum non habet locum; nunc de eo curatur.

[242] Item illud est sciendum et notandum quod bona specialiter obligata, siue sint hereditates siue res alie, siue sint infançonum siue aliorum hominum, possunt distrahi et uendi per bucam iusticie, ut *de distrahat pignorum, cum aliquis* [1,3,35].

[243] Item illud est sciendum et notandum quod si conuentiones aliquo sunt in cartis siue super faciendis pignoribus siue distrahendis debet stari caret [carte], et illa est sequenda, ut dicitur in foro *de confessis* [2,12,1].

[244] Et tenetur istud, quod re distracta, licet non fuerit emparrata, prefertur creditor, licet sit ulterius, qui fecit fieri distractionem in precio, et non creditor prior.

[245] Et si quis creditor habet fideiussorem et ypoteca speciale, non potest creditor facere distrahi ipsam ypotheca, sed debet distringere fideiussorem, et fideiussor potest petere ut fiat distractio rey specialiter obligate, siue sit fideiussori obligata ipsa res siue ipsi creditori.

[246] Et quidquid supra dictum fuerint, tenent tamen aliquid ^{82v} foriste, quod pro re iudicata distrauntur hereditates tam infançonum quam uillanorum, licet non sint specialiter obligare, sed saluo in re iudicata nec infançonum hereditates nec uillanorum distrahi pro debito possunt, nisi fuerint specialiter obligate.

[247] Item istud tenent et seruatur, quod pro debito dominorum pignoratur homines eorundem, sed tantum [tamen] non distrahuntur neque uendi possunt ipsorum hominum pignora.

[248] Tenent esse et seruatur in Aragonia, quod si alicui fuerit obligatum castrum specialiter et pro ipsa obligatione traditum, licet ipse creditor aliis preferatur in redditibus et aliis iuribus castri, atamen ad instanciam aliorum creditorum, quamuis non habeant specialem obligationem, pignorantur homines ipsius castri pro debitis domini castri, nec potest hoc impedire creditor tenens castrum.

[249] Item est notandum quod, si quis non habet pignora uel casas aut debita in quibus possit distringi, potest capi eius persona, ut c. *cum super, de pignoribus* [1,3,11], donec fecerit forum, hec est:

cesserit bonis, ut continetur in ti. I, *de iure* [2,14,1]. Et super rebus testatis tradendis actori uel non, seruatur foro primus *de rebus testatis* [1,4,1].

[250] Item est et alius modus distringendi si empara bonorum immobilium, que dicuntur in Aragonia hereditates, et fit per mensura debiti et per iusticias, iudices locorum, ut *de fideiussoribus c. cum quis* [4,10,11], et habet tantum uigorem illa empara, quod non possunt postea uendi bona empara.

[25] Item prefertur ille creditor, qui fecit fieri emparam, omnibus creditoribus etiam prioribus, nisi haberent speciale ympotente [ypoteca] in illa re emparata, et non absoluitur empara, nisi sicut fit de re mobili quando est testata.

[252] Et hoc est notandum de obseruancia, quod nullus per se potest ratione alicuius debiti pignorare, nisi bestiam quod det pignora uiua, uel in molendino uel furno, iuxta foros ti. *de pignoribus*. [1,3]. Si enim uult alias res pignorare, testari uel emparare, recurrat ad curias locorum, et curia emparabit uel testabitur bona sedencia uel mobilia.

[253] Differenciam tamen est inter pignora, que facit curia, et testatum uel empara, non [nam] curia non pignorat nisi debita sit manifesta, sed empara uel testatur facit, et licet debita et non sit manifesta; et sunt notandi et tenendi fori *de pignoribus* super pignoribus faciendis, saluis eis que dixi supra.

[254] Item notandum est quod empara fit bonorum immobilium etiam absente et non citato possidente, sed facta empara notificatur eidem, qualiter sunt bona talia emparata propter tale debitum uel tale quid, non tamen eicitur de possess^{83r} sionem aliqua possessor talem emparam.

Finito libro sit laus et gloria Christo.

Dextra scriptoris requiescat fessa laboris. Amen.

II (1)

[1307-1311]

INCIPIUNT OBSERVANCIE (*Rúbrica*):

[255] Si forte aliqui fuerint infamati de adulterio, dominus uille coram testibus potest ipsos monere, ut deinde non inueniat ipsos separatos nec in loco clauso cum personis suspectis; et si post monitionem factam coram testibus potuerit ipsos insimul inuenire in loco suspecto, capiat ipsos et habebit ab ipsis caloniam.

[256] Item secundum forum Aragonie mulier defuncto uiro et ti. et c. *defuncto* [Fori 5,3,1] non [nota] quod instrumentum unitatis siue fraternitatis factum simpliciter non obest nisi in ipso instrumento uxor expresse renunciauerit iure uiduitatis.

[257] Creditor, elapso termino solutionis sui debiti, potest consignare et emparare tantum de bonis in mouilibus debitoris sui, que sufficiant ad solutionem sui debiti, potest simpliciter ipsum pignorare in alienis mobilibus obseruata tantum in his forma fori, ut in causa *de pignoribus* [Fori 1,3] et *de distrahendis pignoribus* [Fori 1,3] quoniam plures districtas ei facere non ualebit nisi forte debitum magne quantitatis uel qualitatis. Et quamuis debitor sit absens uel non sit in uilla tamen bona ipsius compelluntur secundum formam illam qua se obligauit, nisi forte sit absens cum re publica; tunc enim ipse nec fideiussor ipsius non compelleretur ut in c. *de priuilegio absentium* [Fori 2,1].

[258] Omnis homo de seruicio debet in omnibus peytis, cenis et exactionibus regalibus ac uicinalibus persoluere cum uicinis suis pro omnibus bonis suis, et non potest aliquid inde extrahere nisi tantum indumenta et arma.

[259] Aliquis non potest accipere de salario [solario] siue solo platee, siue ac carrerie coram domibus, nisi tantum quantum signant parietes domorum suorum; nec etiam, si habeat domos ex utraque parte carrerie, potest facere pontem de unius domibus ad alias, nec cooperire lumen celi, nisi hoc fuerit de uoluntate iuratorum et concilii.

[260] Tabelliones publici debent recipere de instrumentis faciendis seu conscribendis secundum quantitatem et qualitatem facti, et secundum magnitudinem ac tenorem instrumenti; et si forte scriptor et illi qui debent recipere instrumenta non possunt conuenire, aut forte scriptor pecierit inmoderate ultra modum, de instrumentis debet ei persolui ad cognitionem iudicis.

(1) Ms. latino Add. 36.618, Museo Británico, f. 59r-63r.

[261] Item si forte aliquis per lon⁹ gum tempus dimiserit instrumentum uel instrumenta sua quod non extrahat ipsa a scriptore, quando uoluerit ea extrahere debet scriptori persoluere de prescutione requisitione secundum prolongationem siue distanciam temporis de conscriptione instrumentorum.

[262] Zalmedino seu iustitia siue dominus uille et etiam iurati debent de nocte circuire et custodire uillam suam, et punire malefactore secundum penam constabilimenti poniri [positi] in canpo uel concilio inter ipsos facto.

[263] Iurati enim cum iusticia et consiliariis ponunt cocos [cotos] suos, ut quicumque inuentus fuerit de nocte absque lumine post pulsatione canpane, uel cum armis, qualem penam debet sustinere.

[264] Pena uero totorum [cotorum] apud ciuitatem Cesaragustam diuiditur, et sic: Zalmedina habet nonam partem, inde dominus uille terciam partem et iurati terciam partem et accusatores terciam partem; et si contingerit penam tocus toti collegii sine accusatore, iurati dent ex illa pecunia nonam partem Zalmedine et terciam partem domino uille, aliud uero cum iuratorum. Et si forte aliquis aut non poterit soluere totum pro unoquoque solido, iacebit in carcere una die et nocte.

[265] Quicumque coram iusticia de alio proposuerit querimoniam de qualicumque re uel facto, et ille de quo conqueritur pro reconuentione similiter conquestus fuerit de eo qui conqueritur de ipso primitus, qui primitus conquestus fuit primitus audiri debet, qui primo apellat, primitus agere debet; et post uisionem siue siue petitionis tenetur similiter respondere petitioni alterius, et iudex debet procedere in ipsis causis donec ille ambe causae sint sine debito terminate.

[266] Set [si] pater uel mater dederit aliquid filio uel filie suis spuriis in testamento eorum uel cum instrumento tali pacto, quod si infra etatem decederet ille filius uel filia, illud quod ei dederunt reuertetur ad propinquiores eorum uel ad aliam personam, tam cito quam filius uel filia habuerint XIII annos completos est etatis legitime et perfecte ut in rubrica *de contractibus minorum, c. donatione a minore* et cetera [Fori 5,9,1].

[267] Si forte aliquis percusserit aliquem cum pugno uel inpulerit eum ita quod ex illa impulsione impulsus, impulsor uel percussor non debet puniri nisi in LX solidos de calonia pro eo quod secundum forum Aragonie quicumque percusserit alium cum baculo uel lapide, non tenetur soluere de calonia^{60r} nisi LX solidos, ut in foro *de penis, quicumque in uilla murata et cetera* [Fori 8,13,1].

[268] Inde secundum forum satis potest intelligi quod si ex percussione baculi uel lapidis que maior et forcior et durior quam pugni

uel impulsione non tenetur aliquid soluere nisi LX solidos, satis sufficit et debet fieri quod ex pulsione manus seu percussione pugni, qui est minima et debilior, non persoluantur de calonia nisi LX solidi, que pene potius sunt restringende quam ampliande. Nec obstat illud quod dicitur *de iniuriis, quicumque civis* [Fori 8,15,2] quia illud c. intelligitur in magnis percussioneibus ex quibus homo cadit in terram, et non de impulsioneibus uel pugno percussioneibus cum huiusmodi percussioneibus uidelicet impulsioneibus et pugnorum sin minores percussioneibus, et etiam iudex in talibus quanto discretius potest et debet uidere et considerare qualitate personarum, uidelicet: actoris et rei, qui sunt et cuius fama et cuius conuersionis, ut puta quidam probus hoc [homo] percussit cum manibus absque armis quendam tafurem uel quendam uilem, et proiecit ipsum in terram; punietur ergo in pena medii omicidii statuta in foro? Certe non; et hoc ratio est, quia si ille tafur uel uillis percussisset probum homine non posset puniri in pena medii omicidii, et nunc et in pena LX solidorum si non haberet. Et ideo in talibus debet quanto districtius potest fieri, inspici qualitas personarum; et nullus probus siue bonus homo debet puniri ita si percusserit tafurem uel personam uilem uel mulierem, uidelicet: meretricem uel interpretem, que uulgariter dicitur alcauota, sicut si percusserit alium bonum hominem uel mulierem que bonam uitam duceret et non esset infamis.

[269] Item si forte accideret quod aliquis sedens fuerit impulsus non potest dicere nec allegare quod ex illa impulsione sibi facta sedendo cecidisset in terram, quam [quoniam] qui sedet non potest cadere; sed ille cadit qui stat pedes, nisi forte sederet in tecto uel in aliquo loco alto ualde et ex impulsione caderet deorsum.

[270] Si acciderit quod questio uertatur inter dominum census et illum qui censum soluere tenetur, dominus illius census non potest dicere quod ipsemet debet ponere iudicem qui cognoscat de illa questione, quia hoc esset contra iurisdictionem et dominium domini regis, quod aliquis posset ponere iudicem in aliqua terram; et si quis hoc faceret, si forte inde esset accusatus, posset penam incurrere.

[271] Item si forte uoluerit [noluerit] soluere censum quod persoluere tenetur domino^{60v} suo, dominus census secundum forum Aragonie elapsis duobus annis potest recuperare locum illum cuius ratione sibi censum soluere tenebatur, ut in c. *de iure emphiteotico, quicumque christianus* [Fori 4,9,1], et tamen dominus bene potest complere aliud bona illius, qui tenetur sibi soluere censum, preter illum locum qui sibi pro suo censum extitit obligatus.

[272] Aput ciuitatem Cessaraugustam et priuilegia ciuitatis omnes uicini et ciues ipsius possunt construere et construunt molendina tam et cibarie quam olei farine et furnos atque balnea ac comodum

et utilitatem eorum irrequisito domino, tamen quod hoc non reuertatur ad dampnum aliorum uicinatorum suorum.

[273] Almudazafey habent officium ponderandi omnia pondera omnium tendarum et omnium locorum ciuitatis ubi merces uenduntur, et nunc in aliis locis ubicumque inveniuntur pondera uel mensuras, et mensurandi similiter omnes mensuras; et si aliquis in premissis inuenerint puniendi illud apud quem hoc inuenerint, habendi ac recipiendi ab ipso pro qualibet uite [uice] LX solidos pro calonia et habent potestatem capiendi illum quem inveniunt quod [cum] pondere uel mensura falsa, siue sit carnifex seu alius homo quicumque, et retinendi donec firmet eis caloniam. Et similiter almudaçafes habent potestatem intrandi in qualibet domo seu loco in quo aliquid furtum seu maleficium absconditum debet extitisse, et extrahendi furtum seu maleficium simul cum malefactoribus ubicumque ipsum potuerint inuenire, et perscrutandi domos et omnia alia loca que de furto uel maleficio fuerint acusata.

[274] Item almudazafes ponderando uel mesurando per ciuitatem apud quemcumque inuenerint falsum pondus uel falsam mensuram, cum illo falso pondere uel mensura capietur ille qui ex illo falso pondere uel mensura utebatur; et similiter capietur carnifex uel pistrix cum illa re quam minus bene ponderauit uel mensurauit propter defectum ponderis uel mesure. Et almudazafes alter [aliter] non tenetur probare predicta, que ipsi sunt iurati et quod bene et fideliter utantur officio suo.

[275] Item almudazafes dum panes uenales faciunt ponderari non possunt nec debent secundum forum intrare in aliquam domum ^{61r} seu furnum; ad ponderandum panes possunt causam existendo extra liminaria extrahere omnes panes ad ponderandum quos potuerint consequi extento brachio, ut *de moderatione rerum ne* [uenalium], *cum zalmedina* [7,7,1].

[276] Item omnes calonie quas almudaçafes adquirunt diuiduntur sic uidelicet: quod zalmedina habet nonam partem, dominus uille terciam partem, iurati terciam, almudaçafes terciam partem.

[277] Item si forte mensura uel pondus falsum non fuerint illius apud quem fuerint inuenta sed ei fuerint acomodata uel locata, non debet puniri nec soluere caloniam sed ille tenetur soluere caloniam, qui falsum pondus uel falsam mensuram ei mutuauit uel locauit.

[278] Item almudaçafes per omnes dies forenses ueniant ad forum et sciant quantitatem precii tocuis cibarie, et altera die sequenti mane omnes pistrices et tendarii ciuitatis ueniant ad eos et conueniant cum ipsis, et ipsi secundum quod tempus et precium mutatur auferant uel addant in ponderibus, et precipiant pistricibus et tendariis sub qua forma uendant per totam illam septimanam.

[279] Quicumque uero adontauerit uel fecerit dedecus iusticie aut domino aut iuratis siue almudazafes aut nuncio uille utendo officio suo uel quicumque alii officiali constituto a toto concilio uerbo uel facto uel opere, pro tali facto debet esse incursus cum omnibus bonis suis; tamen in ciuitate Cesaraugusta utuntur sic, quod quilibet subiacet ex delicto moderamini iuratorum et ipsi puniunt eum in peccunia uel persona secundum quod eis uidetur.

[280] Item iurati ciuitatis Cesarauguste in capitulo eorum ante consumationem anni eligunt iuratos et almudaçafes ad opus anni futuri. Et factam electione si dominus rei [Rex] est in regno mitunt nuncium eorum ad ipsum ut confirment ipsam electionem; et si forte dominus Rex non est in regno, tunc nuncius mittitur ubicumque fuerit dominus Rex. Et cum nuncius cum confirmatione reuersus tunc facto concilio publicantur iurati ad opus anni futuri; et iurati in concilio in posse Zalmedine et in hunc modum mituntur.

[281] Iurati et almudaçafes Cesarauguste quolibet anno mittuntur, et iurati Cesarauguste in principio anni iurant comodum et utilitatem ciuitatis, et iurant domini Regi et quod non recipiant aliquid ab aliquo qui coram ipsis uenerit pro aliquo facto ^{61v}.

[282] Item si aliquis paries fuerit inter duos uecinos, qui propter culpam unius qui non uult ipsam reparare minetur ruynam, et alter conuicinus, timens sibi ex ipso pariete preiudicium generari, dixerit illi conucino quod predicta pariete tenetur construere siue reparare aut sustentare, quod paries illa minatur ruinam, quod reparet ipsum et caeat sibi ne faciat conuicino suo dampnum et ex hoc fecerit testes, ex tunc si ille cuius est paries noluerit eum reparare et ille paries fecerit aliquod dampnum, tenetur illud emendare ille cui hoc significatum, fuerit.

[283] Si quis conquestus fuerit coram iustice uel iudici de aliquo qui iniuratur ei super aliqua hereditate, iusticie uel iudex debet citare eum ut ueniat coram ipso ad tendendum petitioni actoris. Et si reus fuerit uicinus illius uille ubi hereditas sica [sita] est et non comperuenit [comparuerit] in prima citatione, debet citari per tres uices quolibet die de uno die in altero per baiulum curie adhibitis testibus; et si forte reus uel possessor hereditatis non fuerit uicinus illius loci ubi hereditas sita est, iudex secundum distanciam loci ubi habitat ad arbitrium suum debet citare ipsum per tres uices, ut est dictum, cum litteris. Tantum [tamen] iudex, si uult, ex hiis tribus citationibus potest facere unam prorogando in ipsam competentes tempus, et erit illa citatio peremptoria, ut parcartur laboribus et expensis parcium. Et si reus sit citatus et non conparuerit cēbet per iudicem siue aliter contumax reputari, et propter contumaciam ipsius poni actor in possessionem hereditatis petite causa rei seruande; et si reus infra annum et diem ueniens purgata contumacia, hoc est: solutis expensis factis

ab actore ratione illius contumacie, restituatur ei illa possessio hereditatis predictae. Et si forte reus infra annum et diem non comparuerit nec uenerit ad purgandum suam contumaciam post annum et diem illi actor erit hereditatis predictae uerus possessor et non tenebitur respondere de possessione ubi [nisi] tantum de proprietate.

[284] Si aliquis obligauerit hereditatem suam uni uel duobus et postea uendiderit eam et non potest causam saluare, quia non habet alia bona unde possit soluere illud in quo tenetur illi cui primitus obligauerit ipsam hereditatem, debet persona ipsius capi et teneri capta donec satisfaciatur conquerenti.

[285] Si quis uendiderit aliquam hereditatem uel aliam rem non suam tanquam suam et non poterit eam ^{62r} saluare, alie hereditates ipsius siue bona debet uendi et ex ipso precio reintegrari emptori et si forte non habet alia bona, debet capi et teneri captus donec satisfaciatur conquerenti.

[286] Si quis receperit aliquam pecunie quantitatem uel aliam rem in comanda, et depositum sit certum, ut puta per instrumentum uel per confessionem partis aut per testes, et depositarius noluerit reddere depositum in continente, bona ipsius debent uendi et ex precio illorum satisfieri conquerenti; et si forte non habet bona in quibus possit compelli ad depositum reddendum, debet capi et captus teneri donec reddat depositum quod receperit.

[287] Contingit interdum quod homo dat ad laborandum ad medietatem uel terciam uel alio quoquo modo terram suam cum instrumento publico consignatam et anfidantatam et sub certis conditionibus et usque ad certum tempus exarico suo, et exaricus recipit illam cum illo eodem instrumento et sub illis conditionibus usque ad terminum inter ipsos constitutum. Dicitur exaricus infra illud tempus non potest nec debet dimittere hereditatem donec tempus sit completum et sub eisdem conditionibus; et si forte dimiserit debet compelli ad reuertendum in ipsa et ad complendum et laborandum illam ut se obligauit et ad reddendum omne dampnum quod domino hereditatis contigit ratione predicta. Derrisio enim uideretur quod exaricus sic posset dimittere hereditatem.

[288] Zalmedina uel iudex quicumque debet et tenetur dare pupillis et orphanis defunctis parentibus tutorem et curatorem qui in custodia et in tutela habeat illos cum omnibus bonis eorum et procurant et gubernent omnia bona eorum in iudicio et extra ad comodum et utilitatem eorum; et quidquid predictus tutor pro predictis pupillis in iudicio uel extra fecerit sit ratum et firmum et perpetuo ualiturum.

[289] Clerici Cesarauguste in minoribus ordinibus constituti uel

etiam maioribus bona omnia sua mobilia et immobilia quoquo modo bona ipsa habeant uel possideant, tenent et possident franca, libera et soluta ab omni exactione regali uel uicinali; nec etiam possit compelli per iudicem secularem ad aliquid faciendum cum non sint sue iurisdictionis; nec debent se intromittere de negociis clericorum cum non sit suum falcem suam ponere in messem alienam, nisi acciderit per modum reconuentionis quod clericus conqueratur de layco coram iudice seculari, et tunc laycus potest reconuenire ^{62v} ipsum clericum de simile querimonia, in tali enim casu si clericus uult habere ius de layco coram iudice seculari poterit reconueniri.

[290] Si quis perpetrato maleficio arripuerit iter uel fugam, ita quod non possit inueniri in uilla ubi habitant, terminis suis debet citari per baiulum curie, uidelicet: de decem in decem diebus, et elapsis XXX dies debet incartari uel preconizari per uillam illam ubi hoc euenerit, et habeatur pro incartato, ita tamen quod quicumque eum inuenerit, capiat ipsum si potest; sin autem, mittat appellatum. Et hoc debet fieri iudicario modo, uidelicet: ad petitionem conquerentis et factis siue perfectis citationibus.

[291] Item quando aliquis maleficio arripuerit fugam uel iter, ita quod non possit inueniri in uilla ubi habitat uel terminis suis, debet citari per baiulum curie, uidelicet: de X in X diebus, et elapsis XXX diebus debet incartari uel preconizari per uillam illam ubi hoc euenerit, et habeatur pro incartato, ita tamen quod quicumque eum inuenerit, capiat ipsum si potest; sin autem mittat appellatum. Et hoc debet fieri iudicario modo, uidelicet: ad petitionem conquerentis et factis sine [siue] perfectis citationibus.

[292] Item quando aliquis maleficio consumato arripuerit fugam et ratione illius maleficii reputatur proditore, si tale maleficium comisit quod proditore debeat reptari, debet citari per tres uices de X in X diebus, ut predictum est, et elapsis XXX diebus debet preconizari pro tali sicut fuerat reptatus, et omnia bona eius debent confiscari et emparari, et nisi comparuerit infra annum et diem ad reddendum et saluandum se et firmandum ius recipiatur et audiatur. Et si aliquis aliquem incartatum receperit uel emparauerit in domum suam uel in aliquo loco, si debet sustinere penam quam ille incartatus debet sustinere.

[293] Item latrones siue predones infamati ex multis maleficiis, si capti fuerint, suspendantur. Alii uero latrones tafures uel cisores bursarum, qui uulgariter dicuntur latrones pauperosos, hoc est paruorum rerum, prima uice azotetur, secunda uice scindatur aures eis, et dicissis auribus açotentur: et nisi se correxerint ex quo signati inueniuntur si errauerint suspendantur.

[294] Quicumque sciens se grauatum ex sententia contra eum lata possit ab ipsa appellare usque ad tercium diem, et in tercia die postquam fuit lata sententia si appellatum fuerit ad dominum regem uel ^{63r} procuratorem ipsius, si fuerit in regno Aragonie iudex debet assignare terminum appellati X dierum in quo compareat coram rege postquam dominus Rex fuerit in regno Aragonie. Et similiter, in locis siue uillis in quibus est consuetum appellare ad zalmedina CessarAuguste, iudex si uult potest assignare diem appellati in quo compareat coram zalmedina CessarAuguste, uel assignare ei terminum X dierum, sicut superius est expressum.

[295] Si aliquas res mobiles testatas siue pignoras oporteat uendi, uenditio illa debet fieri auctoritate iudicis, et dominus illarum rerum debet per nuncium curie citari ut extrahat siue soluat rem illam testatam uel faciat iusticie complementum. Tamen nota quod res testata debet esse usque ad XXX dies, ut in foro *de rebus testatis* [1,4,1]. Tantum [tamen] quodcumque talia uenduntur, cursor publicus uillae debet rem ipsam trahere per totam uillam per aliquos dies ad arbitrium iudicis et debet de ipsa re fieri almoneda ut plus offerenti detur. Dominus non debet procedere contra subditum suum sine clamante.

[296] Secundum forum fideiussori iuris debet semper recipi super re incerta, uidelicet: si dominus uel iusticia uille ad querimoniam alicuius ceperit uel uoluerit capere aliquem, qui ab aliquo fuerit accusatus de aliquo maleficio nondum certo nec probato, in tali casu et consimilibus debet recipi fideiussor iuris, et ille fideiussor tenetur conplere omnia que tenentur principalis prout contra ipsum fuerit iudicatum. Similiter si aliquis pignorauit aliquem pro aliquo debito manifesto uel quacumque alia querela que nondum sit certa, ut debitum sine instrumento, debet recipere fideiussorem iuris super illa pignora; et nisi receperit, et transnoctauerit illud pignus super fidanciam, est calonia LX solidorum ut *c. de homine*, capitulo *de pignoribus* [Fori 1,3,14] Tamen merinus domini regis uel baiulus ipsius super factis homicidiorum et emparamentis bonorum eorum qui infamantur de homicidio si ibi fuerit, non tenetur recipere fidanciam iuris a proximis; in omnibus aliis casibus recipiatur fideiussor.

[297] Cum aliqui fuerint accusati de adulterio, si dominus inuenit eos adulterando, hoc est: simul comiscentes, ipsos capiat; et similiter si ipsos inuenit solum cum sola in clausos in aliqua domo uel loco clauso et suspecto, quamuis non inueniat ipsos comiscentes, capiat ipsos, maxime si hoc acciderit de nocte. Et dominus non tenetur contra adulteros aliquas probationes facere alio modo iudiciario, sed quando dominus uult capere ^{63v} adulteros debet habere secum duos uicinos in ciuitate ubi hoc euenerit, qui uideant et sciant qualiter reperiuntur soli et in loco clauso et in loco clauso et suspecto. Et

secundum forum Aragonie adulteri semper amittunt uestes; et si ambo fuerint nupti, soluant de calonia CXX solidos, et si alter fuerit nuptus, soluat de calonia LX solidos, ut c. *de adulterio et seu* [stupro], *si coniugatus* [Fori 8,8,1].

[298] Secundum forum Aragonie mulier defuncto uiro omnia que habent simul, possidebit ipsa tamen uidua existente, ut patet infra rubrica *de contra iugium* [contractibus coniugum] in c. *defuncto* [Fori 5,3,1] et cetera. Non tantum [tamen] possident mobilia sed diuidunt inter superstitione et filios post [pre] defuncte. Et non [nota] quod instrumentum unitatis siue iermanitatis factum inter uirum et uxorem non obstet, quia coniux superstes tenebit uiduitatem in bonis sedentibus predefuncti, nisi in ipso instrumento uel alio uxor uel uir expresse renunciauerit iuri uiduitatis. Item consuetudo regni est quod si aliquis comiserit homicidium, quod dominus rex uel eius merinus uideat bona immobilia ipsius uiri nulla relicta uiduitate uxori, etiam si uir sa interfectus fuerit ibi domini.

[299] Item obseruancia regni est, quod si plures fuerint in una brica, et unus illorum aliquem ibi interfecerit, in uoluntate regis est exhagere a quocumque illorum, si uoluerit, de illis, qui ibi arma extraxerunt, homicidium.

[300] Item obseruancia regni est, quod cum agitur personali accusante [accusatione] contra aliquem, quod post annum non officitur quis uetus possesor sicut in reali, sed fructus dantur sibi in solutionem: sed si reus uenerit post annum antequam sit satisfactum et restituit expensas, recuperabit fructus ut datur in tali casu propietas in solutum nec distraitur.

[301] Item in integram illius partis quam pater dedit filio uel filie in dotem potest alteri filio facere plura dona pater esset in uita.

[302] Item mulier secundum forum Aragonie non recipitur ad testificandum, nisi in uno casu, uidelicet: in testamento, quando scriptor publicus non potest haberi in hermo aut in aliis locis populatis, ubi non sunt publici tabelliones.

[303] Item si instrumento uenditionis confiteatur uenditori quod receperit precium totum rey uendite, dato quod postea appareat uel confiteatur emptori quod remanserit aliquid ad soluendum de dicto precio, sed dicat postea per eum totum solutum, statur dicto ipsius etsi non probet alias solutionem, nisi in dicto instrumento uel alio dicatur quod certa quantitas ^{6^{1r}} remaneat ad soluendum. quia tunc non credantur, sibi allegaret solutionem dicte quantitatis, nisi probaret.

[304] QUE BONA DEBENT DIVIDI INTER MARITUM ET FILIOS.

Item maritus non tenetur diuidere cum filiis bona mobilia nisi ea tantum que inueniuntur tempore diuisionis, nisi excepto tempore mortis factum fuerit inuentarium de eisdem, prestito tamen iuramento per eum quod non aprestauit aliquid de dictis bonis uel alienauit, ut fraudaret filios uel uxorem.

[305] Item collatio bonorum non habet locum de foro secundum consuetudinem regni.

[306] Item si aliquibus sunt bona alicuius obligata, ille qui primo fecerit emparari, ille erit pocior aliis, X [et] si sit posterior tempore.

[307] Item si aliquis negat petitionem directe postea non poterit exceptionem ponere contra petitionem.

[308] Item obseruancia est, quod si instrumentum debiti inuenitur penes [penes] debitorem, quod presumitur debitum fuisse solutum, et iudicabitur solutum nisi ostendatur contrarium, iudex tantum que instrumento continetur et si apponatur aliqua conditio in instrumento non posita uel scripta non potest probari nisi per testes in instrumento conscriptos.

[309] Item iudex semper debet stare et iudicare cartam secundum quod in ea continetur, nisi ad impossibilis uel contra ius naturalis contineatur in ea, uel nisi aliqua alia conditio fuerit apposita in ea contrahentes et non fuerit scripta in dicto instrumento declaratio exceptionis, et uoluerit quis probare cum testibus in dicto instrumento scriptis, cum aliis autem non amitteretur.

[310] Item obseruancia regni est, quod si uenditor uel fidancia saluetatis non inuenerit emptorem in possessionem rei uendite non tenetur sibi saluare rem illam.

[311] Item cum aliquis inducit instrumentum ad probandum intentionem suam, non debet fieri copia parti aduerse, nisi quod legatur sibi in iudicio quociens uoluerit, etiam si de falso uoluerit illud redarguere.

[312] Item obseruancia regni est, quod ille, cuius bona sunt emparata, non potest tollere bona predicta, nisi cum quis fecerit emparari tam conseruandi iuris sui in posterum, non autem eam in re emparata ius aliquid est eidem per iudicem constitutum ut puta pro re iudicata uel contumacia.

[313] Item obseruancia regni est, quod bona infancionis pro aliquo debito quod debeat non uenduntur, nisi: (unus casus) specialiter fuerint obligata, et nisi (duo) pro crimine quod comiserit, et nisi (tertio) eo defuncto, et nisi (quattuor) pro re iudicata ex quo cum suo creditore uel sua fi⁶dancia uoluerit litigari. Sed si statim confiteatur debitum sine alio legio [sic] bona eius non uenduntur, sed

creditor uel fidanciam qui pro eo peytauit, debet mitti in possessionem bonorum immobilium infançonis, donec sit sibi satisfactum de fructibus predictorum bonorum.

[314] Item si ille deui [sic] qui donat pro illa donatione qua fecit se ipsum constituit fidanciam saluetatis non ualet donatio.

[315] Item si quis nollere peccuniam offerre alicui pro aliquo facto, non sufficit offerre, nisi deponatur apud iudicem.

[316] Item iudex ex quo tulit interlocutoriam eam ex tunc non potest corrigere uel mutare uel emendare.

[317] Item si maritus comittit adulterium, non propter hoc amittit uiduitatem sicut uxor, que maior castitas in uxore requiritur quam in uiro.

[318] Item si aliquis est citatus per iudicem super aliquo deposito et reus non uenerit, reputabitur contumax; et in eius contumacia iudex mandauit mandauit preconizari bona sua per XXX dies et postea uendi usque ad quantitatem illam, nisi infra dictos XXX dies uenerit et rationes dederit, quare dicta uenditio fieri non debet.

[319] Item est obseruancia, quod si uir et uxor plantauerit uineam quam uxor duxit in dotem, quod lucratur maritus ratione plantationis que fit de bonis mobilibus communibus eorumdem, et contra alios autem et alios melioramentis habet medietatem.

[320] Item si uir dederit uel obligauerit uxori omnia bona mobilia, utrum pro debitis contractis per ipsum uirum tamen possint uendi dicta mobilia data uel obligata uxori uiuente cum ea, cum remaneat administrator dictorum mobilium; et dic quod sit [sic], reseruata tamen prouisione uxori arbitrio iudicis.

[321] Item si coniuges nichil habuerint in bonis, et aliquis earum meritur [moritur], et nulla bona remanet que possint diuidi inter superstitem coniuge et proximiores predefuncti, et hoc sit certum et manifestum, et postmodum ille superstes aliqua pro se lucratus fuerit uel aliqua fuerint sibi relicta per aliquis parentes suos, utrum postea teneatur ea diuidere cum parentibus dicti defuncti; dic quod non.

[322] Item de dampnis et expensis interesse promissis in instrumento debiti uel comande, qualiter soluatur; dic quod dampnet expense facte in curia et extra in aduocatis et aliter, soluuntur integre, ut sunt promisse in instrumento interesse; tamen non habet locum de foro.

[323] Panes minoris post [ponderis] pistrix poorsus amittat, et quocienscumque in hoc deprehensa fuerit LX solidos pena multetur, quos nisi habuerit uel dare noluerit in pellerico ponatur cum camisa

tantum, et stet ibi a pulsatione tercię usque ad meridiem; et alia pena in persona uel in rebus minime paciatur.

[324] Si sarracenus a sarracena captiua prolem habuerit, proles illa sit captina domini sarracene, et si fuerit a cristiano non sit serua nec uendatur ymo penitus baptizetur.

[325] Iudei non se saluant in ecclesiis si ad eos confugiant propter crimina uel propter debita ante baptismi lauacrum donec tierunt [sic] et cetera.

[326] Quidemque criminatus fuerit homicidio uel alio maleficio quocumque, si ad dampnum passum tamen post maleficio uixerit non fuerit querimoniam exposita cum potuit in iudicio uel extra, non teneatur potest mortem dampnum passi inde criminatus, heredibus uel consanguineis emendare nisi de maleficio fama publica laboraret.

[327] Item si duo se inuicem interfecerint, nichilominus duo homicidia dentur regi.

[328] Item si quis se occiderit uel suspenderit, non teneatur soluere homicidium nisi querimonia fuerit contra eum criminaliter mota pro qua si probant etiam debet et amittere bona sua, et durante lite ipse occidit se, et ideo presumitur quod metus cause se occidit. Et non debet soluere homicidium nec prodere bona sua tamen si quis se occiderit uel suspenderit et fuit lunaticus uel insensatus uel demoniatus uel consimilis non debet soluere homicidium ne perdere bona sua posito quod esset criminaliter accusatus et durante se occidisset.

[329] Item si non credatur mori percussus, fidancia iuris debet recipi a percussione.

[330] Item qui abstulerit aliquem reum curie uel impedierit quominus de eo fiat iustitia corporaliter, ac si esset reus ipsi malefici corporaliter puniatur.

[331] Item mulier mortuo uiro tenebit et possidebit bona sibi assignata inducere [in dotem]; nec homines ipsorum locorum possunt pignorari pro debitis uel iniuriis mariti sui ubi uxor fuit dotata, ubi [nisi] antequam dicta bona essent uxori in dotem obligata, aliis assent specialiter obligata per maritum suum uel ad instanciam creditorum iudicialiter emparata.

[332] Non [nota] in foro *de secundis nuptiis* [5,4] quod uidus uel uidua rerum matrimonii fructus comparentes in personibus uiduitatis tempore contrahendi omnino percipiet, et non temperentes pariter, et culturas non fiant de comuni.

[333] Item antedicto c. *de secundis nuptiis* nota ibi, ubi dicitur

tamen pater ante partem [Fori 5,4, 1] et cetera ^{65v}, dicitur quod tamen si fuerit miles, recipiat ante partem suum equum et arma si habet et omnia alia que dicta sunt de uxore suam *de iure dotum*, t. *ingenua* [Foris 5,3,2]. Hoc autem dicitur quod esset de consuetudine non de foro; hodie est capitulum fori de hac consuetudine in IX libro, t. *de rebus quas mortua uxorem nec* [et cetera], c. *eum secundum forum* [Fori 9,37,1].

[334] Item nota de rebus uinculatis quod pater uel mater bona suo filio legitimo usque ad XX annos potest uinclare, quia si in perpetuum uinclaret conseretur exheredatus, quod fieri non debet sine causa, ut *de exheredatione filiorum*, per totum [Fori 5,10]. Secus causa in filio spurio, quia tali filio potest uinclari perpetuo, *de natis ex damnato coytu*, c. I, in fine [Fori 5,8,1], et ideo uidetur quod filio spurio non tenetur aliquid dare nec debet succedere ut in dicto c.

[335] Item si petitio fuerit facta per concilium, non potest probari per ipsos de concilio de foro in aliquo casu, et cessat omnis districtio iuris.

[336] Item si fuit petitio de quantitate LX solidorum et infra, et defecerit in probatione utrum fuerit ibi calonia LX solidorum uel X solidorum ab aliqua parciū; et dic quod X in causa principali, nisi in probatione solutionis quia tunc LX solidos quantumcumque fuerit pena petitio.

[337] Item si habeat locum secundum decretum in Aragonia; et dic quod non sed post annum in personali petitur, quod res distrahatur et de precio satisfiat aut quod detur res in solutum, tamen citata parte si habet rationes contra hoc; in reali non est neccesarie.

[338] Item an sit necessarius fideiussor iuris in uocem negatoris in crimine ciuilis constestatur et reus est captus; dic quod non, si captus est.

[339] Item quomo [do] intelligitur forus *nullum debitum probetur* et cetera [4,3,1]; dic quod in metuo [mutuo] intelligitur et in omnibus debitis prouenientibus ex causa mutui, in certis non debitis ut causa emptionum et mercimoniorum et similiter unde probatur per testes.

[340] Item debitis contractis ante matrimonium et constante et postea si uxor fuerit asociata uel non se obligauerit, an teneatur soluere uxor; dic quod non ubi se uxor obligauerit in aliquo casu.

[341] Item an hanc [habeat] locum Falcidia in Aragonia; dic quod non, quia legitima non est certa de foro sed est taxanda arbitrio iudicis quantu iudici uidebitur, ita ut pocius uideatur heredatus quam exheredatus.

[342] Item seruatur in Aragonia quod nullus potest capi in domo sua pro debito uel comanda, sed extra domum sic. ut Dig. *de liberis in ius uocando*, I. *plerique* [2,4,18].

[343] Item pa [sic] nulli debent confiscari bona, ubi accertetur prope oditore iudicetur pro tali, licet accusetur et probetur et iudicetur quod malo modo uel deliberata mente aliquem interfecerint.

[344] Item si aliquis fuerit accusatus^{66r} de homicidio, et licet [lis] contestata per confessionem fuerit proposita exceptio quo in sui defenssensione [sic] occiderit, et probata, et fuerit absolutus reus, et postmodum dominus pecierit homicidium, utrum sit absolutus per primam probationem reus ab homicidio uel oportuerit iterum probare exceptionem de nouo; et dicitur quod sit [sic] iterum, cum sit inter alios acta causam, per eosdem testes potest.

[345] De antiqua usancia Aragonie, si uir et uxor insimul fecerint testamentum et in legatis dimittendis et aliis ordinandis coniuncti uterque loquatur, altero coniuge mortuo ratum manent in omnibus testamentum, non potest superstes in aliquo contra testamentum uenire. Secus existet si uterque per se in eadem carta faceret sua legata et alia ordinaret, per contrarium in omnibus obseruarent, potest superstes et potest de suis facere suam uoluntatem, sed quantum ad bona defuncti ratum manet et confirmant [-matum] in omnibus suum testamentum.

GONZALO MARTÍNEZ DÍEZ, S. I.